

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
PEDAGOGICKÁ FAKULTA
ÚSTAV ROMANISTIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

NORMA, ÚZUS, SPISOVNOST – SROVNÁNÍ
PŘÍSTUPŮ K JAZYKOVÉ KULTUŘE
V ČR A VE FRANCII

Vedoucí práce: **PhDr. Ondřej Pešek, Ph.D.**

Autor práce: **Tereza Zahradníková**

Studijní obor: **Čj-Fj/ZŠ**

2010

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně, pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích dne 25. 6. 2010

.....
podpis

ANOTACE

Diplomová práce se zabývá srovnáním přístupů k jazykové kultuře v České republice a ve Francii.

V úvodní kapitole představuje vývoj koncepce normy a kodifikace v obou zemích z historické perspektivy. V českém prostředí se zaměřuje zejména na teorie Pražského lingvistického kroužku v jeho klasickém a poválečném období, v prostředí francouzském pak vymezuje pojem „bon usage“ a pojednává o úloze Francouzské akademie a jejím vlivu na charakter spisovné francouzské normy.

Následně provádí rozbor současných trendů v oblasti jazykové kultury v obou zemích, přičemž se zaměřuje zvláště na problematiku vymezení spisovného jazyka, pojednává o jazykové situaci ve školách a představuje některé návrhy řešení, které mají situaci současné jazykové kultury zlepšit.

V závěrečné kapitole vymezuje podstatné shody a rozdíly v přístupech k jazykové kultuře v obou zemích a naznačuje její směřování do budoucna.

ANNOTATION

The thesis is dealing with the comparison of different approaches to the language culture in the Czech republic and France.

The opening chapter introduces the development of the conception norms and legalisation in both countries from a historical point of view. It is focusing on the theory of the Prague linguistic group at it's classical and postwar period in the Czech republic. It is also defining the term „bon usage“ and dealing with the role of the French academy and it's influence on the character of the written language.

It is also analysing the current trends in language culture in both countries especially concentrating on the issues of the limitations of written language, dealing with language issues in schools and introducing some solutions which should improve the situation of the current language culture.

The final chapter is defining the substantial equivalences and differences towards language culture in both countries and showing it's direction in the future.

OBSAH

ÚVOD.....	7
I. PŘÍSTUPY K JAZYKOVÉ KULTUŘE Z HISTORICKÉ PERSPEKTIVY.....	9
1. Vývoj koncepce normy a kodifikace v českém prostředí	9
1.1 Formování české jazykové kultury od 15. do 19. století.....	10
1.2 Formování Pražského lingvistického kroužku	12
1.3 Klasické období Pražského lingvistického kroužku.....	15
1.3.1 Česká jazyková kultura počátku 20. století	15
1.3.2 Vymezení jazykové kultury.....	17
1.3.3 Jazyková norma.....	18
1.3.4 Obecné zásady pro kulturu jazyka.....	26
1.3.5 Další lingvistické pojmy	28
1.4 Poválečné období	29
1.4.1 Přesnější vymezení jazykové kultury	29
1.4.2 Jazyková norma	31
2. Vývoj koncepce normy a kodifikace ve Francii	34
2.1 Základy normy	35
2.2 Pojem „bon usage“	37
2.3 Francouzská akademie	39
2.3.1 Historie	39
2.3.2 Funkce	39
2.4 Upevňování normy.....	40
2.5 Pojetí normy ve 20. století	41
II. PŘÍSTUPY K JAZYKOVÉ KULTUŘE V SOUČASNOSTI.....	43
1. Současné trendy v České republice	43
1.1 Příčiny současného stavu češtiny	44
1.2 Současný stav češtiny a návrhy na jeho zlepšení	44
1.2.1 Přístupy ke spisovnosti.....	45

1.2.2 Kritéria spisovnosti.....	45
1.2.3 Spisovnost a standard	46
1.2.4 Spisovnost a škola	48
1.3 Kultivace češtiny	48
1.4 Otázky do budoucna.....	50
2. Současné trendy ve Francii	51
2.1 Současný stav francouzštiny a návrhy na jeho zlepšení.....	52
2.1.1 Vliv cizích jazyků.....	52
2.1.2 Instituce a jazyková legislativa.....	53
2.1.3 Jazyková norma a vzdělávání	54
2.1.4 Standardní francouzština	56
2.2 Úkoly do budoucna	57
III. SROVNÁNÍ PŘÍSTUPŮ K JAZYKOVÉ KULTUŘE	59
1. Podobnosti a odlišnosti přístupů k jazykové kultuře	59
1.1 Kultivace jazyka.....	59
1.2 Vývoj a upevňování jazykové normy.....	61
1.2.1 Kodifikace jazykové normy	62
1.2.2 Uvádění jazykové normy do praxe.....	63
2. Směřování jazykové kultury do budoucna	65
2.1 Komunikační norma.....	65
2.2 Proces destandardizace.....	66
ZÁVĚR	67
RÉSUMÉ	69
POUŽITÁ LITERATURA.....	71

ÚVOD

V současné době, kdy vzrůstá vliv zejména mluveného jazyka a jeho komunikační funkce, kdy se oslabuje závaznost jazykové normy a kdy jazykové vyjadřování ovlivňují média, je existence jazykové kultury, a to zejména její kultivační činnosti, velice potřebná.

Věnujeme-li vědomě trvalou péči upevnování spisovného jazyka, mluvíme o jazykové kultuře. K jejím hlavním úkolům patří zkoumání úrovně jazykového vyjadřování a stálá péče o jeho kvalitu. Jazyková kultura se projevuje na jedné straně v rovině jazyka – jedná se o jeho teoretické pěstění, na straně druhé v rovině řeči – představuje úroveň vyjadřování uživatelů jazyka. Jazykovou kulturu tedy teoretik jazyka podporuje, avšak ti, kdo spisovným jazykem mluví, ji realizují.

V této práci se budu zabývat srovnáním přístupů k jazykové kultuře v České republice a ve Francii, a to jednak z hlediska historického, jednak z pohledu současnosti, a poukážu na její teoretické i praktické úkoly. K tématu přistupuji z hlediska vývojového. Mým hlavním cílem je vymezit vývojové tendence jazykové normy v obou zemích, popsat její současný stav, ale rovněž se zamyslet nad jejím budoucím vývojem.

V práci vycházím z textů převážně českých a francouzských lingvistů. Používám metodu analýzy a interpretace textů a následně třídím poznatky z oblasti jazykové kultury týkající se zejména jazykové normy, úzu, spisovnosti a kodifikace. Pomocí metody komparace pak vymezím podobnosti a odlišnosti přístupů k jazykové kultuře v obou zemích.

Práci jsem rozdělila do tří kapitol. V první kapitole pojednám o vývoji normy a kodifikace v České republice a ve Francii. Nejprve ukážu, jak se utvářela česká jazyková kultura, podrobně se zaměřím na teorie Pražského lingvistického kroužku v jeho klasickém a poválečném období, přičemž budu vycházet převážně z cyklu přednášek Spisovná čeština a jazyková kultura; budu se zabývat i dalším vývojem a postupnými modifikacemi pojetí jazykové normy v české lingvistice. V této kapitole se rovněž zaměřím na formování francouzské jazykové normy, vymezím pojem „bon usage“ a pojednám o jeho postupném upevnování, k čemuž přispělo i zřízení Francouzské akademie. Zde budu vycházet zejména z textů shromážděných v publikaci *La norme linguistique*.

Ve druhé kapitole se budu věnovat české a francouzské jazykové kultuře v současnosti, představím některé návrhy řešení, které mají situaci jazykové kultury v obou zemích zlepšit a budu se zabývat i budoucím směřováním jazykové kultury. Nejprve se zaměřím na pojem spisovnost, který se stal ústředním pojmem české lingvistiky v posledních letech. Stručně pojednám také o vyučování jazyka ve škole a o kultivačních aktivitách v současnosti. Budu vycházet převážně z článků publikovaných v časopise *Slovo a slovesnost*. Následně přiblížím situaci jazykové kultury ve Francii, která je poznamenána vlivem cizích jazyků, pojednám o významných institucích zabývajících se jazykem a představím jazykovou legislativu. Zaměřím se také na problematiku normy a vyučování jazyka. Informace jsem v této části čerpal převážně z článků časopisu *Langue française* a z textů publikovaných v *La norme linguistique*.

Ve třetí kapitole vymezím nejpodstatnější podobnosti a odlišnosti v přístupech k jazykové kultuře v obou zemích, přičemž se zaměřím zejména na kultivaci jazyka, na vývoj a upevňování jazykové normy a kodifikace, situaci ve školách a na směřování jazykové kultury do budoucna.

I.

PŘÍSTUPY K JAZYKOVÉ KULTUŘE Z HISTORICKÉ PERSPEKTIVY

1. Vývoj koncepce normy a kodifikace v českém prostředí

V této kapitole stručně představím vývoj koncepce normy a kodifikace v českém prostředí, přičemž se zaměřím zejména na teorie Pražského lingvistického kroužku.

V úvodní části stručně vymezím formování jazykové kultury v českých zemích od začátku 15. do konce 19. století.

V další části pojednám o vzniku PLK, budu se věnovat především jeho vlivu na českou jazykovou kulturu a představím jeho nejvýznamnější ediční činnost.

Dále se budu zabývat klasickým obdobím PLK. Nejprve stručně nastíním situaci české jazykové kultury počátku 20. století poznamenané zvláště působením purismu, podrobněji pak vymezím problematiku jazykové normy v pojetí PLK. Dále uvedu obecné zásady pro kulturu jazyka formované PLK a pojednám také o dalších lingvistických pojmech, jako jsou jazyk a jazykový systém, úzus nebo kodifikace, přičemž budu vycházet převážně z cyklu přednášek Spisovná čeština a jazyková kultura.

V závěrečné části se zaměřím na vývoj normy v poválečném období a to jak v pojetí PLK, tak v pojetí dalších lingvistů a ukážu, jak se jazyková norma postupně proměňovala a zpřesňovala.

1.1 Formování české jazykové kultury od 15. do 19. století

1.1.1 V českých zemích se první známky vědomého pěstování kultivovaného jazykového projevu objevily u Jana Husa. Usiloval o srozumitelnost a přístupnost svých kázání co největšímu množství posluchačů, proto vědomě přibližoval spisovný jazyk běžně mluvené řeči. Snažil se překonat uzavřenost spisovné češtiny, posílit její prestiž a celonárodní povahu.

V 15. století začala spisovná čeština pronikat k daleko širším společenským vrstvám. Závažný podíl na tomto procesu náleží českému překladu bible. Prostřednictvím biblického textu pronikala do širších vrstev české společnosti celá jazyková schémata a celý způsob spisovného vyjadřování. Zároveň byla spisovná čeština stavěna před nové úkoly dané zejména tím, že se stávala organizačním nástrojem veřejného života počestujících se měst. Spisovný jazyk se tak stával přístupnější běžnému uživateli.

1.1.2 Novou etapu v kulturním životě i ve vývoji českého jazyka přinesl humanismus. Úsilí humanistů bylo provázeno vysokým hodnocením mateřského jazyka spolu s uznáním potřeby uvědomělé práce na jeho zdokonalení.

Příznivý vliv na ustálení spisovného jazyka v tomto období měla vedle knihtisku také mluvnická a slovníková kodifikace. Soudobou českou slovní zásobu zachycují zejména Veleslavínovy slovníky. První pokusy o popsání mluvnické stránky jazyka uskutečnili roku 1533 Beneš Optát, Petr Gzel a Václav Philomates. Z roku 1571 je *Gramatika česká* Jana Blahoslava. Za první skutečnou českou mluvnicí je považováno latinsky psané dílo Vavřince Benedikta z Nedožier *Grammaticae bohemicae libri duo* (1603).

V době humanistické se objevuje pojmenování „pulérování jazyků“, což označovalo činnost jazykově kulturního charakteru, později je to pojmenování lima (pilník, brus), které se stalo v 17. století základem výrazu brus, brusičství (termín označoval tehdejší péči o český jazyk).

1.1.3 V době pobělohorské, kdy nastává rekatolizace a poněmčování, dochází k přerušení rozvoje českého jazyka a k vytlačení češtiny z jejích pozic. Čeština v úloze spisovného a kulturního jazyka byla totiž znatelně omezována. Do spisovné češtiny pronikaly různé nářeční jevy a velmi mnoho cizích vlivů.

1.1.4 Teprve na konci 18. století v době josefínských reforem se zvyšuje zájem o národní jazyk. Vznikají obrany jazyka českého. Poprvé v roce 1775 vychází *Obrana jazyka českého* Bohuslava Balbína. Karel Ignác Thám vydává v roce 1783 *Obranu jazyka českého proti zlobivým jeho utrhačům*.

1.1.5 V období přelomu 18. a 19. století se objevují pokusy sjednotit spisovný jazyk a dát mu pevná mluvnická pravidla. To se podařilo Josefu Dobrovskému v jeho *Zevrubné mluvnici českého jazyka* z roku 1809, v níž dokázal obsáhnout a sjednotit celou mluvnickou stavbu spisovného jazyka. Vzor ustáleného a propracovaného jazyka našel ve spisovné češtině 16. století. Byl první, kdo použil termín jazyková kultura. Dobrovský jazykové jevy popisoval, neposuzoval jejich kultivovanost. První kritéria pro hodnocení jazykových prostředků nejdeme u Josefa Jungmanna v jeho *Slovesnosti* (1820) - světlost (srozumitelnost), líbeznost (estetičnost) a mocnost (přesvědčivost).

1.1.6 Ve druhé polovině 19. století dochází k rozkvětu českého školství, což souviselo i se zavedením povinné školní docházky. Úkolem spisovného jazyka této doby bylo dosáhnout takového stavu, aby se jím mohlo vyučovat ve všech oborech a aby plně postačil při organizování politického, správního a společenského života.

V tomto období neustávala ani snaha regulovat vývoj jazyka – byly to hlavně zásahy brusičů, kteří se snažili spisovnou češtinu očistit od cizích vlivů, zvláště německého. Avšak jejich zásahy byly často nepřiměřené.

1.1.7 Na přelomu 19. a 20. století byla přijata ta podoba spisovné češtiny, jak ji v mluvnici popsal Jan Gebauer a dosáhl tak potřebného ustálení spisovného jazyka. Roku 1902 také vydal první *Pravidla českého pravopisu*.

Počátkem 20. století se čeština ustálila ve slovní zásobě i mluvnické stavbě. Plně pronikla do umělecké a vědecké literatury, začal se tvořit konverzační jazyk, čeština se začala užívat ve vyšších školách a ve veřejném životě. Jazyk se postupně demokratizoval, byla překonána vlna purismu a češtině se dostalo soustavného mluvnického zpracování a to zejména díky vzniku Pražského lingvistického kroužku.

1.2 Formování Pražského lingvistického kroužku

Pražský lingvistický kroužek, označovaný také jako Pražská škola, je spolek českých a zahraničních lingvistů založený v roce 1926, avšak své kořeny má již v dřívějších pracích jeho členů. Mezi zakládající členy patřily osobnosti jako Vilém Mathesius, Bohumil Trnka, Bohuslav Havránek, Jan Mukařovský, Roman Jakobson, Nikolaj Trubeckoj, Sergej Karcevskij aj.

1.2.1 První výsledky spolupráce členů PLK byly předloženy ve společných tezích připravených pro I. mezinárodní sjezd slovanských filologů, který se konal v Praze roku 1929. Tyto teze byly později publikovány v nově založené publikační sérii *Travaux du Cercle Linguistique de Prague*. Teze nastínily směr, kterým se poté vydali členové Kroužku ve svých pracích. Jak ve své stati ve sborníku *Rozumět jazyku* (1995) připomíná Paul Garvin, měl PLK pro češtinu nesmírný praktický význam tím, že se upevňuje vědecky objektivní přístup k jazyku, nahlíží na jazyk jako na synchronní systém, který je zároveň dynamický, vyzdvihuje se struktura a funkční diferenciaci jazyka. Cenné je podle Garvina zejména to, že PLK formuloval pojetí funkce jazyka z hlediska důležitosti jeho společenské funkce – z hlediska jeho uživatelů.

Zásadní význam pro činnost PLK měla mezinárodní fonologická konference v Praze roku 1930. Konference se setkala s velkým mezinárodním ohlasem, závažný byl rovněž organizační úspěch konference – bylo dohodnuto ustavení Mezinárodní fonologické asociace, jejímž úkolem měla být péče o fonologický popis co největšího počtu jazyků světa. Zásady PLK týkající se fonologického výzkumu byly pak jednomyslně schváleny na ženevském sjezdu roku 1931.

1.2.2 Členové PLK stále více cítili potřebu výrazněji zasáhnout také do domácího lingvistického dění. Významným zásahem do české jazykové kultury byl cyklus pěti přednášek o spisovné češtině a kultuře jazyka, který PLK uspořádal na počátku roku 1932. Vnější podnětem k uspořádání cyklu, v němž přednášeli Vilém Mathesius, Bohuslav Havránek, Roman Jakobson, Jan Mukařovský a Miloš Weingart, byla tehdejší extrémně puristická praxe *Naší řeči*, reprezentovaná především jejím vedoucím redaktorem Jiřím Hallerem. Přednášky vyšly ještě téhož roku knižně (spolu s *Obecnými zásadami pro kulturu jazyka* jako dodatkem) a byly v kulturní veřejnosti přijaty se značnými sympatiemi. Byly zde položeny základy teorie spisovného jazyka a teorie

jazykové normy. Přednášky pojednávají o potřebě stability ve spisovném jazyce, o teoretickém pěstění spisovného jazyka i jeho zvukové stránky, o poměru mezi jazykem básnickým a normou spisovného jazyka. Členové PLK odsoudili puristické zasahování do spisovné normy a vytyčili nové principy jazykové kultury. Spisovná norma se má řídit nikoli podle historie jazyka, ale podle soudobého kultivovaného úzu, má zajišťovat výrazové prostředky pro všechny komunikační funkce a nesmí se zbavovat prostředků cizího původu, pokud se už staly součástí kultivovaného úzu.

1.2.3 Zásady PLK se staly v dalších desetiletích trvalým východiskem teoretické i praktické péče o českou jazykovou kulturu: v jejich duchu byla reformována *Pravidla českého pravopisu* zčásti již v roce 1941, hlavně pak v roce 1957, a ve stejném duchu byla zpracována i kolektivní slovníková díla, devítidílný *Příruční slovník jazyka českého* a čtyřdílný *Slovník spisovného jazyka českého*. Dále pronikly zásady péče o jazyk ještě ve 30. letech i do školní mluvnice češtiny pro nižší střední školy, vypracované kolektivem v čele s B. Havránkem (*Cvičebnice jazyka českého pro první – druhou, třetí – čtvrtou třídu středních škol*, Praha 1933 – 1936), jejímž přínosem byl mj. důsledně synchronní přístup k českému tvarosloví, zvláště k třídění českých sloves, a zřetel k funkčně stylistické diferenciaci jazykových prostředků. Kromě této učebnice vznikla i řada učebnic a slovníků cizích jazyků, zvláště angličtiny a ruštiny, v nichž si jejich autoři prakticky ověřovali platnost nové jazykovědné teorie na jednom z nejcitlivějších zkušebních polí, v jazykové výuce.

Tento výčet publikací potvrzuje živý zájem PLK o každodenní život, smysl pro „službu jazykovému kolektivu“ a snahu o uspokojování jeho vyjadřovacích potřeb. S tímto zaměřením PLK se shoduje také jeho živý zájem o otázky básnického jazyka, jenž způsoboval, že na přednáškové schůze Kroužku často chodívali a do jeho tiskovin přispívali také významní kritici, spisovatelé a jiní umělci, od Karla Čapka, autora sloupku, jímž bylo roku 1935 zahájeno vydávání *Slova a slovesnosti*, orgánu PLK, a F. X. Šaldy, autora stati o básníkově autostylizaci, až po Jaroslava Durycha, Vladislava Vančuru, Jindřicha Honzla a Vítězslava Nezvala. Byla to ostatně také negativní reakce umělců na brusičskou praxi *Naší řeči*, uplatňovanou vůči významným českým spisovatelům. PLK nechtěl nikdy pěstovat vědu jen pro ni samu (ač jeho zájem o obecné problémy jazykovědy byl vždy velmi hluboký), ale snažil se vyvozovat z teoretického poznání co nejvíce praktických důsledků ve prospěch uživatelů jazyka.

1.2.4 Pražská škola byla vnitřně diferencována: soutěžily v ní spolu dva zřetelně odlišné směry. Na jedné straně to byl směr trubeckovsko-jakobsonovský, vyznačující se velkorysým viděním obecných systémových linií, s hlubokým smyslem pro modelování jazyka, na straně druhé to byl směr mathesiovsko-havránkovský, jehož charakteristickým rysem bylo jemné vysledování vnitrosystémových vztahů se zvláštním zřetelem k funkční specializaci vyjadřovacích prostředků daného jazykového systému. Charakterizujeme-li PŠ jako funkčně strukturální, pak směr trubeckovsko-jakobsonovský kladl větší důraz na druhou složku tohoto označení, kdežto směr mathesiovsko-havránkovský spíše na složku první. Přitom tuto rozdílnost v přístupu k týmž faktům rozhodně nelze hodnotit jako rozpor – oba přístupy se navzájem doplňovaly a v syntéze obou náležela právě největší síla PLK, který se tímto dvojitým možným přístupem dokázal vyhnout hrozící jednostrannosti. Uznání badatelského funkčně strukturálního východiska ponechávalo členům PLK dostatek prostoru pro uplatnění jejich vlastní názorové specifičnosti. Základní postoj všech členů byl však do té míry jednotný, že umožňoval kolektivní postup všech a vzájemnou spolupráci. Strukturální hledisko se tu vyhraněně formuluje v opozici proti dřívějšímu mladogramatickému směru, funkční hledisko pak činí z vyjadřovacích potřeb daného jazykového společenství důležité kritérium jazykového rozboru a hodnocení.

1.2.5 Rozmáhala se také ediční činnost PLK: v základní řadě *Travaux du Cercle Linguistique de Prague* vyšlo do roku 1939, tedy během deseti let, celkem osm svazků, v druhém desetiletí PLK k ní přibyla česká řada *Studii Pražského lingvistického kroužku*, v níž vyšlo celkem pět svazků (od r. 1937 do r. 1950). Roku 1935 vznikl orgán PLK - čtvrtletník *Slovo a slovesnost*, který dnes vydává Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky. PLK mimo to zajistil také vydání dvou čísel *Bulletinu Mezinárodní fonologické asociace* (1932, 1935), jež informovala o pracích, které v oboru fonologie vznikly (na půdě PŠ i v zahraničí) nebo na nichž se pracovalo. Členové PLK také hojně publikovali v časopisech a knižních řadách jiných, např. v *Listech filologických*, *Časopise pro moderní filologii*, *Naší řeči*, ve fakultních publikacích univerzit v Praze, Brně i Bratislavě aj.

Poslední svazek *Travaux du Cercle Linguistique de Prague* vyšel již za nacistické okupace, která ochromila činnost PLK, i když ji zcela nepřerušila. Do roku 1941 také vyšly ještě dva svazky *Studii Pražského lingvistického kroužku*. Největší zásah do publikační činnosti PLK však přišel v roce 1943, kdy bylo zastaveno, spolu s řadou

jiných českých periodik, vydávání *Slova a slovesnosti* (obnoveno bylo teprve roku 1947). Připojilo se k tomu uzavření českých vysokých škol v listopadu 1939, jež českým lingvistům znemožnilo mj. používání bohatých knižních fondů univerzitních ústavů a seminářů. Ale i tak PLK konal celkem pravidelně své přednáškové schůze, přirozeně mimo univerzitní půdu, hlavně v prostorách pražských kaváren.

1.2.6 Po válce pak činnost Kroužku pokračovala převážně v individuální práci jeho členů a jejich žáků. Pražská škola smrtí Trubeckého, Mathesiovou a odjezdem Jakobsonovým ztratila své nejreprezentativnější představitele, ale i nadále zůstala důležitým centrem lingvistiky. Působila zde řada významných specialistů, stoupenců strukturalismu, starší i mladší generace. Byli to např. Josef Vachek, Bohumil Trnka, Bohuslav Havránek, Vladimír Skalička, Karel Horálek, Pavel Trost, František Daneš, Miloš Dokulil, Petr Sgall, Karel Hausenblas aj.

Teprve šedesátá léta dvacátého století přinesla znovuoživení předválečných tradic, které vyústilo v publikaci *Travaux Linguistique de Prague* stavící na bohaté pražské jazykovědné tradici.

Počátkem roku 1990 byla činnost PLK obnovena a je rozvíjena dodnes.

1.3 Klasické období Pražského lingvistického kroužku

1.3.1 Česká jazyková kultura počátku 20. století

1.3.1.1 Situace v české jazykové kultuře na počátku století byla poznamenána několika okolnostmi. Základem novodobé spisovné češtiny se stal spisovný jazyk období humanistického, který se odlišoval od soudobého jazyka. Úzus novodobé spisovné češtiny nebyl tak dostatečně upevněn tradicí, následkem toho nebylo jeho užívání zcela spontánní, byla v něm patrná určitá míra záměrnosti. Rostla také potřeba vytvořit uváženou teorii jazykové kultury.

1.3.1.2 Počátkem 20. století do české jazykové kultury pronikly práce švédského jazykovědce A. G. Noreena, vzbudily zájem a podnítily diskuze o kritériích jazykové správnosti. Noreen uvádí tři možná stanoviska:

- literárně historické – kritériem jazykové správnosti je shoda s některým ze starších stádií jazyka;
- přírodně historické – jazyk se vyvíjí jako svébytný organismus a do jeho vývoje není vhodné zasahovat, naopak je třeba ponechat mu svobodu (vše je správné, co se v řeči vyskytne, relativně nejlepší je řeč většiny);
- racionální – nejsprávnější je to, co odpovídá nejlépe úkolu řeči: nejsprávnější v jazyce jsou ty prostředky, které může posluchač pochopit co nejpřesněji a mluvčí vyjádřit co nejsnáze.

Toto pojetí vzbudilo zájem V. Mathesia, podle něhož Noreen klade přílišný důraz na sdělovací funkci jazyka.

1.3.1.3 Česká jazyková kultura počátku 20. století byla značně poznamenána působením purismu, což byl směr jazykové kultury, který si vytkl za svůj cíl „očist’ovat“ jazyk od cizích prvků a před nimi ho chránit. Touto problematikou se zabýval a podrobně ji charakterizoval Milan Jelínek. Až do počátku 30. let 20. století a u mnoha uživatelů spisovné češtiny i později se za základní hodnotu spisovného jazyka považovala jeho „čistota“. Spisovná čeština patřila k těm jazykům, které byly „očist’ování“ vystaveny nejsystematičtěji. Lze to vysvětlit geopolitickou situací českého národa a také jeho otevřeností cizím kulturním vlivům. Puristé dokonce usilovali o nahrazování internacionálních, většinou latinských a řeckých lexikálních prostředků výrazy českými nebo slovanskými, snažili se zachovat starobylý morfologický systém a hájili odlišné rysy slovanské syntaxe.

České prostředí bylo postupně zasaženo několika vlnami purismu. Puristické snahy zde byly vedeny především myšlenkou posílit prestiž spisovné češtiny, a to akcentováním návaznosti novodobé spisovné češtiny na češtinu humanistickou (historizující purismus) a očist’ováním češtiny od prvků cizorodých, zejména německých (obrný purismus).

Počátkem století ještě přetrvával vliv *Brusu jazyka českého*, vydaného Maticí českou v roce 1877. Značně rozšířené třetí vydání vyšlo v roce 1894. Poměrně velký vliv měly i brusy F. Bačkovského a F. Bartoše. Brzy se však proti broušení češtiny zvedl odpor a řada českých spisovatelů přestala brát brusy na vědomí (např. Hálek, Durdík). Po založení časopisu *Naše řeč* koncem roku 1916 se sice purismus zase poněkud oživil, ale za redakce Gebauerových žáků Zubatého a Ertla měl povahu mnohem umírněnější a opíral se také o vědecktější argumenty. Avšak nový redaktor *Naší řeči* J. Haller podnikl koncem 20. a počátkem 30. let novou vlnu puristického mistrování češtiny. Puristická

praxe *Naší řeči* vyvolala odpor u uživatelů spisovného jazyka a dala podnět jazykovědcům sdruženým v Pražském lingvistickém kroužku k ostrému vystoupení proti purismu (viz výše).

1.3.2 Vymezení jazykové kultury

Pražský lingvistický kroužek chápe jazykovou kulturu jako vědomé pěstění spisovného jazyka, ke kterému podle něj může docházet prostřednictvím teoretických jazykovědných prací, školskou jazykovou výchovou a spisovatelskou praxí.

PLK se zabývá teoretickým zkoumáním současného spisovného jazyka, jeho existující normy. Uvádí několik pramenů, které jsou základem zkoumání současného jazyka. Takovým pramenem je jednak průměrná literární jazyková praxe zahrnující posledních padesát let, jednak studium jazykového povědomí a ústní jazykové praxe (též živý spisovný jazyk).

Stav současného spisovného jazyka je ovlivněn normativními teoretickými zásahy (jejich cílem je podporovat stabilizaci spisovného jazyka a vést k jejich ustálenosti). V neposlední řadě pak teoretické zkoumání jazyka může přispět k funkční diferenciaci a stylistické bohatosti spisovného jazyka.

Podrobněji se problematikou jazykové kultury zabývá ve svém článku *Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura* Bohuslav Havránek. Právě on bývá považován za zakladatele teorie jazykové kultury.

Kulturou spisovného jazyka rozumíme...především vědomé teoretické pěstění spisovného jazyka, totiž snahu a práci vědy o jazyce, lingvistiky, usilující o zdokonalení a prospěch spisovného jazyka. Práce jazykovědná...pomáhá vytvářeti normu spisovného jazyka a ji stabilizovat.
(Havránek 1932, s. 32)

Kromě toho se má také dbát na to, aby spisovný jazyk disponoval dostatečným množstvím bohatých a rozmanitých prostředků, s jejichž pomocí by dokázal plnit úkoly, které jsou na něj kladeny. Nezbytnou podmínkou každé teoretické práce pro spisovný jazyk je důkladná znalost jeho skutečného stavu. Cílem vědomého pěstění spisovného

jazyka je právě kultivovaný jazyk a jazyková kultura u těch, kteří spisovný jazyk užívají v praxi.

Zásadní význam pro jazykovou kulturu má vymezení pojmu jazyková norma.

1.3.3 Jazyková norma

Pojetím jazykové normy se PLK odlišoval od časopisu *Naše řeč*. V pojetí *Naší řeči* byla jazyková norma chápána jako předpis (zdůrazňovali její závaznost). PLK naopak zdůrazňuje hledisko funkční a usiluje o přiblížení normy současnému úzu.

Problematikou jazykové normy se zabýval zejména Bohuslav Havránek a blíže o ní pojednává ve výše zmíněném článku. Hovoří zde o odlišnostech spisovného a lidového jazyka, uvádí tendence ovlivňující vytváření a vývoj normy a vymezuje vztahy normy k úzu, kodifikaci a jazyku.

1.3.3.1 Norma spisovného a norma lidového jazyka

V Havránkově pojetí spočívá rozdíl mezi normou spisovného jazyka a normou lidového jazyka ve vymezení normy vzhledem k úzu. Podle něj je to právě úzus (to, co přijme kolektiv mluvící určitým jazykem nebo nářečím), který určuje normu lidového jazyka a soubor jeho jazykových prostředků. Na druhé straně ale o normě spisovného jazyka nerozhoduje pouze úzus:

Norma spisovného jazyka se vytváří, vzniká i dále vyvíjí vždy za teoretických zásahů, a to teorie jazykové i mimojazykové; norma spisovného jazyka jest složitější soubor jazykových prostředků než norma jazyka lidového, poněvadž funkce spisovného jazyka jsou bohatěji rozvinuty a přesněji rozlišeny, a konečně norma spisovného jazyka je uvědomělejší a závaznější než norma lidového jazyka a požadavek její stability je důraznější. (Havránek 1932, s. 35)

Obecně lze říci, že norma spisovného jazyka se liší od normy lidového jazyka jak svým vznikem a vývojem, tak svým složením.

1.3.3.2 Vytváření normy spisovného jazyka

Vznik a vývoj normy spisovného jazyka je proces, který je ovlivňován různými tendencemi, které spolu vzájemně soupeří, a vědomými teoretickými zásahy. Do vývoje spisovného jazyka může tedy zasahovat i jazykovědná teorie. Havránek uvádí několik hlavních tendencí.

Co největší rozsah oblasti užívání spisovného jazyka (součástí spisovného jazyka se stávají jazykové prvky, které jsou rozšířeny na co největším území).

Spisovný jazyk se snaží odlišovat od lidového jazyka (vedou k tomu vnitřní jazykové důvody a snaha po třídní výlučnosti).

Jako protipól k výše zmíněným tendencím uvádí Havránek požadavek srozumitelnosti (obecné přístupnosti), který omezuje rozšiřování spisovného jazyka a brzdí jeho odlišnost od jazyků lidových.

Potřeby a úkoly spisovného jazyka vedou k přetváření tradovaného spisovného úzu (dochází k novému tvoření jazykových prostředků a k jejich jinému využití).

Naproti tomu k zachování tradovaného úzu (prostředků, které jsou obecně známé a srozumitelné) vede požadavek srozumitelnosti.

1.3.3.3 Funkční rozlišení spisovného jazyka

Havránek ve svém pojetí rozlišuje spisovný a lidový jazyk i z hlediska funkčnosti. Výběr jazykových prostředků je určen funkcí projevu. Projevy v jazyce lidovém mají většinou funkci komunikativní, patří do oblasti každodenní komunikace. Příležitostně může mít lidový jazyk funkci estetickou. Spisovný jazyk náleží téměř výhradně do oblasti odborné, pro básnický jazyk je základnou rovněž forma spisovná.

Rozdílné jsou také situace a způsoby projevů. Lidový jazyk se omezuje většinou na projevy ústní a spíše soukromé, jazyku spisovnému náleží kromě těchto ještě různé formy ústních veřejných projevů a projevy písemné.

Funkční rozlišení jazyka je nejvíce zastoupeno v oblasti lexikální a syntaktické, v menší míře v oblasti morfologické a fonologické. Nejde však pouze o pestrou škálu rozmanitých výrazů, ale i o různé způsoby využití jazykových prostředků, případně pak o jejich speciální adaptaci k různým účelům, při nichž se využívá spisovného jazyka.

Havránek hovoří o třech způsobech speciálního využití jazykových prostředků ve spisovném jazyce, kam řadí intelektualizaci, automatizaci a aktualizaci jazykových prostředků.

1.3.3.3.1 Intelektualizace (racionalizace) spisovného jazyka je chápána jako uzpůsobování jazyka tomu, aby dílčí jazykové projevy mohly být určité, jednoznačné a co nejpřesnější a aby dokázaly odrážet složitost myšlení. Intelektualizace je nejzřetelnější v jazyce vědeckém, kde se projevuje snaha po co nejpřesnějším, nejdokonalejším vyjadřování.

Intelektualizaci podléhá zvláště rovina lexikální. Dochází k rozšiřování slovní zásoby, mění se struktura slovníku. V této souvislosti hovoří Havránek o potřebě vzniku slov jednoznačných (*zvíře – živočich*), slov speciálního rozlišení (*vlastník – držitel - majitel*) a shrnujících abstraktních výrazů (*vozidlo*). V menší míře podléhá intelektualizaci i gramatická stavba (jedná se zejména o větnou stavbu).

Havránek dále upozorňuje na to, že určitost výrazu je stupňovitá. Schematicky ji lze naznačit takto: srozumitelnost – určitost – přesnost. O srozumitelnost jde v jazyce hovorovém (v jazyce běžného styku), kde je význam výrazu dán jednak konvencí, jednak komunikační situací (např. hovor zaslechnutý nezúčastněnou osobou je pro ni často nesrozumitelný, i když jsou v něm užity zcela běžné jazykové prostředky). Objektivnost projevu je tedy do značné míry omezena. O určitost výrazu jde v jazyce administrativním, obchodním apod. A konečně jazyk vědecký se vyznačuje přesností (přestože přesný vědecký výraz nemusí být např. laikovi srozumitelný). Nepřesnost a neurčitost mohou být funkčně oprávněné – např. v jazyce diplomatickém, kdy se chce mluvčí vyjádřit nezávazně.

1.3.3.3.2 Automatizace je takové užívání jazykových prostředků, které je obvyklé, běžné pro určitý úkol vyjadřování a které nezbuzuje nežádoucí pozornost. Po stránce jazykové formy se vyjádření projevuje a přijímá jako časté, konvenční a srozumitelné.

1.3.3.3.3 Aktualizace je takové užití jazykových prostředků, které je nápadné, budí pozornost, je tedy vnímáno a přijímáno jako neobvyklé (jako zbavené automatizace).

1.3.3.4 Lingvistické zásahy do normy spisovného jazyka

Na vytváření normy spisovného jazyka se mohou svými zásahy podílet také lingvisté. Havránek vymezuje tři způsoby takového zásahu.

1.3.3.4.1 Jazykový teoretik může přispět k vytvoření terminologie různých oborů, přičemž musí brát v úvahu různá hlediska (termín musí vyhovovat lexikální struktuře jazyka, musí být účelný a funkční). Tady uvádí Havránek několik konkrétních příkladů. Nepříliš vhodná bývá souvislost termínu se slovem hovorového jazyka (nebo jeho odvozeninou). Zvyšuje se tak mnohovýznamovost slov, které se spisovný jazyk snaží předcházet právě zaváděním termínů. Účelnější je užít slova nově utvořeného (*živočich* místo *zvíře*), slova odlišného alespoň derivací (*ohnisko* a *ohniště*) nebo slova cizího. Hovorového jazyka lze úspěšně užít v přeneseném významu. Například v technické terminologii se objevují slova jako *koza*, *oko*, *buben*, *zub*, jejichž citové zabarvení spíše napomáhá k rychlejšímu a snadnějšímu rozšíření. Nové termíny se také často odvozují od termínů cizích (*nadace* – *nadační*). V terminologii se využívá rovněž kalkování (*subjekt* – *podmět*). Své místo zde mají i slova vžitá bez ohledu na způsob jejich vzniku (např. nesprávně utvořené slovo *bavlna* z *Baumwolle*). Význam termínu nemusí být logicky definován, často je jen kodifikován (*přestupek* – *přečin* – *zločin*).

1.3.3.4.2 Další způsob zásahu do normy spisovného jazyka spočívá ve zkoumání funkčního a stylistického využití jazykových prostředků. Lingvistika soustavně a podrobně zjišťuje speciální jazykové prostředky a způsoby jejich využití. Vznikají tak speciální slovníky a stylistiky, které mají význam teoretický i praktický. Dále věda upozorňuje na možnost funkčního odlišení a využití jazykových prostředků a také na vývojové tendence, které vyhovují určitým potřebám jazyka. Např. ve vědecké terminologii se projevuje tendence k internacionalizaci. Nejde však pouze o užívání mezinárodních termínů (např. *atom*), ale i o zachování jejich významu. Potíže nastávají tam, kde se význam odborného termínu v různých jazycích nekryje. Na základě studia funkčně využitých jazykových prostředků pak lingvista upozorňuje na tendence k diferenciacím jazykových prostředků a způsobu jejich využití a doporučuje je.

1.3.3.4.3 Posledním způsobem zásahu lingvisty je kritika konkrétních jazykových projevů z hlediska funkčního. Jedná se o kritický rozbor jazykových prostředků

a způsobu jejich využití podle jejich adekvátnosti k účelu projevu. Vždy je třeba dbát na autorův úmysl a jeho právo na osobní výběr. Kritika se musí vyvarovat upřednostňování některého funkčního jazyka či stylu. Nesmí hodnotit jazykové projevy podle určitých předem stanovených kritérií – podle přesnosti, srozumitelnosti a estetičnosti, neboť i nepřesnost či stylová nenápadnost může být účelná. Kritik také musí respektovat individualitu autora, účel daného jazykového projevu a musí mít co nejlepší znalost současné spisovné češtiny ve všech jejích funkcích.

1.3.3.5 Stabilita jazykové normy

Rozdíl mezi normou spisovného a normou lidového jazyka spočívá také v požadavku stability, který je důraznější u spisovného jazyka. Podrobně o této problematice pojednal Vilém Mathesius ve stati O požadavku stability ve spisovném jazyce, v níž vyslovil požadavky jazykové vytříbenosti a pružné stability jazyka.

Vilém Mathesius usiloval o funkční přístup k jazyku a od pouhé jazykové správnosti hledal cestu k širše pojaté jazykové vytříbenosti.

Vadou dnešních sporů o správnou češtinu je to, že se v nich problém jazykové správnosti probírá sám o sobě. Nedbá se nebo alespoň soustavně se nedbá zřejmé příslušnosti tohoto problému k širšímu, a proto nadřazenému problému jazykové vytříbenosti...Co je jazyková vytříbenost? Jazyk je soustava účelných prostředků jazykových a jeho hodnotu lze měřit jen tím, jak svému účelu vyhovuje. Jinými slovy, jazyk je nástroj a jeho hodnota je úměrná míře, s níž se osvědčuje při plnění svého úkolu. Kultivovaný jazyk spisovný je nástroj jemný a neselhávající. (Mathesius 1932, s. 14)

Domníval se, že objektivního posouzení snahy o jazykovou správnost se nedobereme jinak než ze stanoviska jazykové kultury. Vytříbenost jazyka lze poznat jen z jeho praktického užívání.

Jazyková správnost se často pojímala v duchu předchozích mladogramatických principů lingvistiky pouze jako historická čistota jazyka. Není však možné, aby v češtině mělo místo jen to, co bylo v jazyce již před několika staletími ve stejné podobě i funkci. Mathesius podtrhuje, že dnešní úzus by se tak musel shodovat s územ staré češtiny. Z jazyka by vymizela cizí slova a slovní spojení, která lze v češtině nahradit jen těžko,

nebo dokonce vůbec. Mathesius zdůrazňuje, že historická čistota jazyka nemá s jeho vytříbeností nic společného. O vytříbenosti jazyka nerozhoduje to, zda užívá výrazových prostředků, které existovaly i ve starších stádiích vývoje jazyka, ale míra „...do níž je propracován jako jazyk konverzační, literární, vědecký a filozofický...“ (Mathesius 1932, s. 17). Z daných formulací však nelze vyvozovat, že v češtině či v jiném jazyce obecně by měla panovat úplná jazyková volnost. I kultivovaný jazyk podléhá určitému principu řádu. Ten se týká jazyka jako celku a není neměnný. „Princip řádu záleží v pružné stabilitě souborného celku organizovaného v systém“ (Mathesius 1932, s. 17). Důležitý je tedy požadavek pružné stability jazyka. Jazyk, který je rozkolísaný, není vytříbený. Jeho výrazové hodnoty musí být ustálené, aby mohl plnit funkci spolehlivého nástroje mluvčího nebo pisatele. Jedním z cílů jazykové kultury je proto dbát na stabilitu jazykového úzu.

Spisovný jazyk má určité funkce. S jejich rozšiřováním se rozvíjí i sám. Neděje se tak samozřejmě bez „chyb“ a „kazů“, což však rozhodně neznamená úpadek daného jazyka. Je sice třeba usilovat o dokonalejší stabilitu češtiny, nicméně výlučné uplatňování principu historické čistoty jazyka nemůže představovat tu správnou cestu.

Správnou cestou není ani tzv. princip přímočaré pravidelnosti: v jazyce lze vysledovat jistou pravidelnost ve tvarech a podobách jeho výrazových prostředků, ale stejně tak se zde objevují určité odchylky, také tyto odchylky jsou přirozené a nelze je nezasvěceně odmítat.

Mathesius kritizuje časté opravy a změny prováděné v nových vydáních *Pravidel českého pravopisu*, což vede k porušování stability spisovného jazyka. Takový postup je vadný. Jazykový cit se zbytečně rozkolísává a zvětšuje se nejistota v užívání jazyka. Nové změny v jazyce se mají kodifikovat postupně, aby se mohly klidně, nenásilně vžít.

Chceme-li opravdu dojít stability v spisovné naší řeči, musíme se opřít o jediný organický základ pro takové snahy, tj. o dnešní úzus spisovné češtiny, a ten zjistíme...zase jen z jazykové praxe dobrých českých autorů, jak se jeví v průměru české literatury za poslední půlstoletí...Neexistuje-li dobrá spisovná čeština v české literatuře, neexistuje vůbec. (Mathesius 1932, s. 23-24)

Ve své době Mathesius spatřoval cenný zdroj spisovnosti také v dobové literatuře a připomínal, že pokud by se za dnešní spisovný jazyk dosadil jazyk brusičských

gramatiků, přerušila by se nejen tradice jazyková, ale i tradice literární. Většina literatury by se důraznějšími změnami jazyka stala nepřijatelnou.

Tříbení češtiny se má opírat rovněž o živou jazykovou tradici. „Úkolem školy není jazyková teorie, nýbrž jazyková praxe, která se musí opírat o určitou kodifikovanou jazykovou normu...je zapotřebí vytvořit kodifikaci dnešního spisovného úzu a udržovat péči o další jeho vývoj...Funkční vytříbenost jazyka bude při tom nejvyšším příkazem“ (Mathesius 1932, s. 26).

Úkoly vedoucí ke stabilizaci jazyka byly souborně vytčeny v *Tezích*, které vypracoval PLK pro první mezinárodní slavistický sjezd, jenž se konal roku 1929 v Praze. Mathesius z nich některé opakuje. Je potřeba,

...aby byla výslovnost ustálena i tam, kde se dosud připouštějí vedle sebe varianty... Pravopis jako věc jen konvenční a praktická má být, pokud to jen dovoluje jeho funkce vizuálně rozlišovací, snadný a přehledný. Často měniti předpisy pravopisné, zejména, nemá-li to za účel jeho usnadnění, odporuje požadavku ustálenosti...V zásobě slovní nutno postavit požadavek bohatosti slovníka a jeho stylové rozrůzněnosti nad požadavek lexikálního purismu. Stejně jako bohatosti je však dbáti v zásobě slovní významové přesnosti a ustálenosti tam, kde toho funkce spisovného jazyka potřebuje. (Mathesius 1932, s. 27)

Pokud má být základem stabilizace nové spisovné češtiny jazyk průměru české literatury posledních padesáti let, je nutné tento jazyk důkladně znát. Je třeba soustavného vědeckého studia spisovné novočeské řeči, nikoli řeči staré.

Existuje-li ve spisovné češtině kolísání, které nelze funkčně odůvodnit, mají se bohemisté rozhodnout pro jednu z možností a prohlásit ji za normu. Výsledky stabilizačního zkoumání mají být co nejdříve shrnuty do příslušných kodifikačních příruček. Podle Mathesia jsou to tři hlavní příručky:

- Příruční slovník dnešní spisovné češtiny, který by zachycoval nejdůležitější slovní zásobu z hlediska funkčního.
- Praktická mluvnice současného jazyka zachycující jazykový systém dnešní spisovné češtiny a jeho osobité rysy.
- Česká stylistika, která by ukazovala funkční uplatnění jazyka.

Nelze požadovat, aby psali všichni za všech okolností stejně, stabilita spisovného jazyka musí být pružná. Sice se tak znemožní přesné vědecké stanovení úzu, ale „...do pevných vědeckých otěží se nedá zapřáhnout žádný živý jazyk. Jazyková praxe je a vždy byla výsledkem velmi komplikované součinnosti různých sil...Jazyková kultura je a vždy byla především věcí praxe“ (Mathesius 1932, s. 26).

Pojmu jazykové správnosti je tedy nadřazen pojem jazyková vytríbenost. Základem jazykové vytríbenosti v mathesiovském pojetí, jak vyplynulo z předchozích citací a komentářů, není ani historická čistota jazyka, ani přímočará pravidelnost, ale pružná stabilita jazykových vyjadřovacích prostředků, opírající se zvláště o spisovný jazyk české literatury posledních padesáti let, jehož hlavní rysy je nutno odborně podchytit.

1.3.3.6 Vlastnosti jazykové normy

Na základě analýzy textů PLK vymezuje Iva Nebeská ve své monografii *Jazyk, norma, spisovnost* (1999) podstatné rysy jazykové normy. Jednotlivé vlastnosti se však odlišují různou mírou u jednotlivých autorů PLK. Mezi tyto rysy jazykové normy patří:

Inherentnost – norma je chápána jako inventář jazykových prostředků užívaných jazykovým společenstvím; norma nestojí mimo jazyk, ale existuje v jazyce samém.

Implicitnost – vyvolává požadavek poznávání normy, které je základem péče o jazykovou kulturu, od poznávání spisovné normy se odvíjí regulace spisovného jazyka.

Pravidelnost užívání jazykových prostředků – je dána frekvencí užívání jazykových prostředků v mluvených i psaných textech.

Bezpříznakovost – je chápána jako obvyklost užívání jazykových prostředků.

Závaznost – podle Havránka je míra závaznosti jedním z rysů, který odlišuje normu jazyka lidového od normy jazyka spisovného.

Ustálenost (stabilita) – na základě pravidelného užívání jazykových prostředků dochází k jejich ustálenosti; PLK klade důraz zejména na posilování stability spisovného jazyka (viz 1.3.3.5).

Funkčnost – PLK se zabývá zejména funkčností spisovného jazyka, který umožňuje mluvčímu i pisateli dostatečně přesně a výstižně zformulovat jeho komunikační záměr.

Kultivovanost – funkční je pouze taková norma, která umožňuje kultivované vyjadřování.

Jednota – spisovný jazyk je dorozumívacím prostředkem celého národního společenství a zároveň obsahuje prostředky, které slouží různým komunikačním funkcím.

1.3.4 Obecné zásady pro kulturu jazyka

Jak již bylo řečeno dříve, pojmem jazyková kultura je míněno vědomé pěstění spisovného jazyka, které se děje trojím způsobem: teoretickou jazykovědnou prací, školskou jazykovou výchovou a spisovatelskou praxí.

1.3.4.1 Základem péče o spisovný jazyk je teoretické poznání existující normy současného spisovného jazyka, jehož zdrojem je v první řadě průměrná literární jazyková praxe za posledních padesát let, dále jazykové povědomí, které se udržuje pro spisovný jazyk v intelektuálních vrstvách, a jejich ústní jazyková praxe. Při užití starší literatury je nutné odlišovat to, co přešlo do spisovného jazyka současného, od toho, co zaniklo nebo se ještě udržuje jako prostředek jazyka staršího. Z jazyka básnického mohou být zdrojem poznání normy současného spisovného jazyka pouze neaktualizované složky.

1.3.4.2 Pro stabilizování spisovného jazyka jsou důležité teoretické normativní zásahy. Je nezbytné, aby splňovaly tyto předpoklady:

- Zásady mají stabilizaci podporovat.
- Stabilizace spisovného jazyka nesmí násilně zdržovat jeho vývoj. Měla by být účelná (stanovisko funkční), ve shodě se skutečným stavem soudobého spisovného jazyka (stanovisko synchronické) a ve shodě se vkusem dané doby (stanovisko obecně estetické).
- Zásahy nemají prohlubovat rozdíl v gramatické stavbě mezi jazykem hovorovým a jazykem knižním.
- Není možné odstraňovat všechny gramatické i lexikální dublety a všechno kolísání ze spisovného jazyka, neboť by to vedlo k odstranění jeho funkčního a stylistického rozrůznění.

1.3.4.2.1 Stabilizování způsobu psaní (kodifikace pravopisu) se týká jednak soustavy pravopisné (má ideálně vystihovat fonologickou soustavu jazyka, její diferenční

morfologické využití a vizuální funkci způsobu psaní), jednak provedení soustavy v jednotlivých slovech (má být propracované, snadné, přehledné a důsledné, řídit se fonologickým složením slov a potřebami morfologické diferenciaci).

1.3.4.2.2 Stabilizace spisovné výslovnosti je úkolem ortofonie. Za základ spisovné výslovnosti je třeba považovat výslovnost intelektuálních vrstev mluvících spisovným jazykem. Spisovná výslovnost potřebuje propracované funkční rozlišení podle různých účelů jazykových projevů. Podle funkčního rozlišení jazykového projevu je třeba stanovit typy výslovnosti. Vedle normalizované správné výslovnosti spisovného jazyka je také nutné dbát na jeho zvukovou vytříbenost, což je úkolem kalilogie. Snaží se zušlechtit zvukovou stránku řeči a ukazuje, jak toho lze dosáhnout – především výběrem slov a úpravou slovosledu.

1.3.4.2.3 Ke stabilizaci gramatické stavby spisovného jazyka (struktura hlásková, tvarová a syntaktická) přispívá lingvistická teorie poznáním skutečně existující normy a její kodifikací. Podle představitelů PLK musí mít kodifikace:

...zřetel k tomu, že i pro spisovný jazyk je vývoj nevyhnutelný fakt; nemá proto násilně zadržovat umělým a bezúčelným udržováním anebo dokonce zaváděním archaismů, zvláště tvarových, jako jediných oprávněných forem spisovných, jak činí v některých případech Naše řeč a Pravidla českého pravopisu...(Pražský lingvistický kroužek 1932, s. 252)

1.3.4.2.4 Ustálení slovníku po jeho formální i sémantické stránce je lingvistickou teorií ovlivňováno nejméně (vyjma lingvistické pomoci při tvoření odborné terminologie). Jazykovědná práce spočívá v podstatě jen v zachycení toho, co existuje, přičemž je třeba dbát na to, že při určování významu slov je nezbytné přihlídnout k jejich funkčnímu rozlišení a je třeba si všimnout automatizací rozdílných podle funkcí.

1.3.4.3 Teoretické jazykovědné práce podporují také funkční diferenciaci a stylistickou bohatost spisovného jazyka. Tato podpora spočívá ve spolupráci při tvoření odborné terminologie, v pomoci při propracování funkčního využití jazykových prostředků, soustavným sledováním a zpracováváním stylistických možností jazyka a v kritice jednotlivých jazykových projevů z hlediska jejich funkční diferenciaci.

1.3.5 Další lingvistické pojmy v pojetí PLK

PLK vymezuje kromě jazykové normy také další lingvistické pojmy, které s ní úzce souvisejí. Jsou to pojmy jako jazyk, jazykový systém, jazyková struktura, řeč, funkce, úzus, kodifikace.

1.3.5.1 Jazyk a jazykový systém

Většina textů PLK chápe jazyk jednak jako systém (uložený v povědomí příslušníků jazykového společenství), jednak jako nástroj sloužící k dorozumívání. „Jazyk je soustava účelných prostředků výrazových a jeho hodnotu lze měřit jen tím, jak svému účelu vyhovuje. Jinými slovy, jazyk je nástroj a jeho hodnota je jako u každého nástroje úměrná míře, v níž se osvědčuje při plnění svého úkolu“ (Mathesius 1932, s. 14).

Základními rysy pojmu jazyk jsou v pojetí PŠ systémovost, uložení v povědomí členů jazykového společenství a funkčnost. Z toho vyplývá také společenská povaha jazyka.

Pojem jazykový systém je založen na faktu vzájemné závislosti elementů jazyka. Charakterizuje tedy způsob organizace jazyka. Jeho základními rysy jsou funkčnost, otevřenost, dynamičnost a komplexnost.

V teorii PLK jsou vztahy mezi oběma pojmy velmi těsné – jak jazyk, tak jazykový systém jsou charakterizovány uložení v povědomí členů jazykového společenství, funkčností a systémovostí.

1.3.5.2 Úzus

Do jisté míry se pojem úzus překrývá s pojmem norma. Jejich předmětem je inventář jazykových prostředků. Najdeme u nich také společné rysy, kterými jsou pravidelné užívání jazykových prostředků, bezpříznakost, společenská povaha, implicitnost a interiorizace. Avšak rys, který odlišuje normu od úzu, je vyšší závaznost normy. Dalo by se říci, že ve vztahu mezi normou a územ existuje stálé napětí. Toto napětí spočívá v tom, jaké jazykové prostředky společnost pravidelně užívá a považuje je za obvyklé, a v tom, jaké by užívat měla.

1.3.5.3 Kodifikace

Předmětem kodifikace je zaznamenání soudobých noremních prostředků, které je výsledkem odborného zpracování lingvistů a má formu autoritativních příruček (slovník, gramatika, pravidla pravopisu, pravidla spisovné výslovnosti). Za jeden z nejdůležitějších předpokladů kodifikace považují členové PLK poznání soudobé normy. Kodifikace se týká pouze normy spisovné. Mezi hlavní rysy kodifikace patří explicitnost, závaznost (tu chápou teorie PŠ jako správnost) a funkčnost (kodifikace má vystihovat soudobou normu, která se stále vyvíjí; kodifikace musí tento vývoj respektovat, a proto se za normou opožďuje). Teoretické poznání normy a její kodifikování jednak přispívá ke stabilizaci spisovné normy, jednak umožňuje veřejnosti, aby si spisovnou normu osvojila (Havránek 1932). Kodifikace je však také prostředkem, který umožňuje teoretické zásahy do normy (Trávníček 1942).

Jedním z praktických cílů teorie spisovného jazyka a teorie jazykové kultury v pojetí PLK bylo vytvoření odpovídajících kodifikačních příruček.

1.4 Poválečné období

V poválečném období se obecnějšími i dílčími problémy jazykové normy zabývala řada českých lingvistů. Ti v podstatě vycházeli z klasické definice Havránkovy, ale pojetí jazykové normy se postupně proměňovalo a zpřesňovalo. Nejvíce se na tom podílely tyto faktory: vývoj lingvistické teorie, vztah mezi stavem jazykové praxe a reflexí tohoto stavu v lingvistické teorii a v neposlední řadě i změny společenské.

1.4.1 Přesnější vymezení jazykové kultury

V nové společensko-politické situaci po druhé světové válce narůstal počet aktivních uživatelů spisovné češtiny, bylo tedy třeba zaujmout k tomu kvalifikované stanovisko z lingvistických pozic a přesněji vymezit jazykovou kulturu.

1.4.1.1 Karel Hausenblas do pojmu jazyková kultura nově zahrnuje úroveň jazykového vyjadřování (ústního i písemného), péči o jazyk a jeho pěstění, přiřazuje také požadavek slohové vytříbenosti a přiměřenosti výrazu funkci a obsahu sdělení. Rovněž vyzdvihl

důležitost působení školy na rozvoj jazykové kultury. V jazykové kultuře vymezuje kulturu jazyka (systém prostředků) a kulturu dorozumívání.

1.4.1.2 Jazykovou kulturou se i nadále zabýval Bohuslav Havránek, jež svoje starší pojetí jazykové kultury poněkud rozšířil a zpřesnil: kultura jazyka představuje v této verzi určitou vlastnost nebo stav jazyka, kdežto pod kultivováním jazyka se rozumí péče o spisovný jazyk.

1.4.1.3 Pojem jazyková kultura podrobněji rozpracoval také Alexander Stich. Jazykovou kulturu rozčlenil do čtyř částí:

- kultura jazyka – stav spisovného jazyka (stupeň ustálenosti, slohové rozvrstvenosti včetně schopnosti uplatnit se ve všech oblastech jazykového styku);
- péče o kulturu jazyka, kultivování jazyka – činnost směřující k zlepšení tohoto stavu;
- kultura řeči – stav jazykových promluv;
- péče o kulturu řeči, kultivování řeči – činnost směřující k zvýšení úrovně promluv.

A. Stich rovněž poukázal na důležitost školního vyučování a nepřímého působení jazykových projevů ve sdělovacích prostředcích pro formování jazykové kultury.

1.4.1.4 Jaroslav Kuchař poukázal na jeden z úkolů jazykové kultury – regulování jazyka. Připomněl možnost společnosti zasahovat do vývoje a fungování spisovného jazyka. Použil nový termín – teorie jazykové kultury, která zahrnuje tyto poznatky:

- studium a popis spisovných jazyků, jejich vývoj a jazykové normy;
- studium a popis jazykové situace;
- sociologické výzkumy postojů uživatelů k jazyku;
- studium a využití dřívějších regulačních činností.

1.4.2 Jazyková norma

V poválečném vývoji pojetí jazykové normy dochází k postupnému rozrušování původně dosti přehledného obrazu normy jako systému jazykových prostředků, které jsou pravidelně užívány a považovány za závazné.

1.4.2.1 Předmět jazykové normy

Již v 50. letech byl předmět jazykové normy rozšířen. Norma je vymezena jednak jako soubor ustálených, tj. pravidelně užívaných jazykových prostředků, jako společenská realizace jazykového systému, jednak jako soubor pravidel a zákonitostí jejich užívání (Doležel 1955; Havránek – Jedlička 1960, 1963, 1981, 1988; Hlavsa 1988; Chloupek 1988 aj.). A. Stich charakterizuje normu jako soubor všeobecně uznaných, kolektivně přijatých a respektovaných konkrétních jazykových prostředků, abstraktních schémat a principů, podle nichž jsou elementy jazykového systému navzájem spjaty.

Normu spisovného jazyka pak definoval M. Jelínek, podle něhož je to jazykový systém jednotný pro celou národní pospolitost v daném časovém úseku, uzpůsobený pro různé komunikační funkce a vybavený funkcí národně reprezentativní, z čehož vyplývá pro všechny příslušníky daného národa povinnost zachovávat jeho jednotu.

1.4.2.2 Diferenciace jazykové normy

Pojetí jazykové normy se v období poválečném značně diferencuje. Diferencovaně se jeví noremní prostředky, míra jejich závaznosti i mluvčí a jejich postoje k normě.

Různé sociální skupiny zaujímají k normě jako celku, popř. k některým normám dílčím odlišné postoje; diferencované postoje různých sociálních skupin se projevují různou mírou uznávání normy, různou mírou znalostí i aktivního ovládnutí normy (Stich 1974). Závaznost jazykové normy se chápe diferencovaně nejen z hlediska uživatelů jazyka, ale také z hlediska typů komunikačních situací, dílčích norem, a dokonce jednotlivých jazykových jevů (Peciar 1978).

Do popředí se dostává pojem dílčí normy; ty se vztahují k jazykovým rovinám, útvarům jazyka, stylovým vrstvám a v neposlední řadě i ke komunikačním situacím. Postupně tak vznikají bohatě strukturované soustavy norem, které regulují různé aspekty řečové činnosti jedince. Jazyk je tak chápán jako (relativně homogenní) systém subsystémů.

1.4.2.3 Vymezení dalších pojmů

1.4.2.3.1 Jazyk a jazykový systém

V 50. a 60. letech je jazyk v centru pozornosti lingvistů, což souvisí s prohlubujícími se poznatky o jazykovém systému a systémech vůbec. Na rozdíl od PŠ se systémový přístup rozšiřuje i na vyšší jazykové roviny (slovní zásoba, syntax a výstavba textu).

Jazyk se chápe jako hierarchicky uspořádaný systém subsystémů, jako systém komplexní, otevřený, dynamický a funkční. Orientace na systémovost ukázala, že elementy jazyka nejsou vždy zřetelně vymežitelné, nejsou vždy od sebe ostře oddělitelné, naopak, přechody mezi nimi jsou často postupné, jazykový systém není vyvážený, symetrický, rovnoměrně uspořádaný. Toto poznání pak vyústilo v 60. letech v teorii centra a periferie (jazykové prostředky jsou organizovány v dílčí útvary, které mají zpravidla zřetelné jádro; toto jádro postupně přechází v oblasti stále uvolněnější).

1.4.2.3.2 Úzus

Stále existuje napětí mezi normou a územ a to jak v rovině teoretické, tak v rovině praktické. Klíčovým problémem české jazykové kultury v poválečném období je rostoucí nesoulad mezi kodifikovanou normou a převládající jazykovou praxí (napětí mezi spisovnou normou a územ zahrnující prostředky spisovné i nespisovné). Snaha o překlenutí nesouladu mezi spisovnou normou a jazykem každodenní komunikace vedla k různým návrhům. Například E. Beneš navrhoval zavést pojem standard pro jazykový normál, soubor prostředků v jisté době skutečně pravidelně užívaných a pojem norma vyhradit pro soubor jazykových prostředků závazně požadovaných a pociťovaných jako správné. S jiným pojetím přichází J. Chloupek, který navrhuje dichotomii ideální a reálná norma. Spisovný jazyk má takovou ideální normu ve své kodifikaci; vedle toho má i reálnou normu, kterou kodifikace neustále dohání.

Často se objevují také pojmy hovorový jazyk, hovorová forma a především hovorová čeština. Tento pojem podrobně rozpracoval zejména J. Bělič, který hovorovou češtinu považoval za reálně existující útvar, za mluvňou formu češtiny spisovné, zbavenou prvků knižních i nespisovných, za útvar pro běžnou komunikaci těch českých mluvčích, kteří obvykle nemluví dialektem nebo interdialektem (Bělič 1958).

1.4.2.3.3 Kodifikace

Postupně byly zpracovány a vydávány základní kodifikační příručky spisovné češtiny: mluvnice, slovníky, příručky pravopisné a výslovnostní. Pojetí kodifikace spisovné normy vycházelo i v poválečném období z definice Havránkovy. Samozřejmými rysy kodifikace jsou i nadále explicitnost, závaznost a funkčnost.

Postupně bylo vypracováno i podrobné teoretické schéma kodifikační činnosti (Daneš 1979) a souhrnně formulovány základní kodifikační principy (Kraus – Kuchař – Stich – Štícha 1981). Kodifikační práci provádějí odborníci, přičemž se řídí třemi kritérii, podle nichž hodnotí správnost, resp. vhodnost konkrétního jazykového prostředku: noremnost (je jazykový prostředek vžitý, konvencionalizovaný, přijatý v daném jazykovém společenství), adekvátnost k funkcím (je jazykový prostředek vhodný, resp. přeměřený specifické funkci), systémovost (je jazykový prostředek v souladu s pravidly příslušného jazykového systému). Tato kritéria jsou hierarchicky uspořádána a v případě jejich konfliktu je kritérium noremnosti nadřazeno ostatním dvěma kritériím (a funkční adekvátnost je zase nadřazena systémovosti).

Nově formulován byl i vztah mezi normou a kodifikací – jde o vztah mezi objektivně existujícím jevem a jeho vědeckým popisem, který má svá omezení: spisovná norma má objektivní charakter, tj. existuje jako nezávislá objektivní zákonitost, naproti tomu kodifikace je výsledkem určitého stupně poznání, je historicky omezeným stupněm poznání spisovné normy (Doležel 1955).

Kodifikace je jednotou objektivního, tj. celonárodně platných vlastností jazyka a subjektivního - vědecké poznávací činnosti (Kraus – Kuchař – Stich – Štícha 1981).

Základní společenskou funkcí kodifikace je regulovat užívání spisovného jazyka v komunikační praxi. V české lingvistice je kodifikace prostředkem praktickým, zatímco spisovná norma prostředkem teoretickým.

1.4.2.3.4 Spisovnost

Poválečné období je v české lingvistice charakterizováno změnou postoje ke spisovnému jazyku. Pojem spisovnost nebyl v PŠ definován. Ta považovala spisovný jazyk za samozřejmý prostředek kultivovaného vyjadřování, za samozřejmý se považoval pozitivní vztah ke spisovnému jazyku i úsilí českých mluvčích o jeho kultivování.

Již počátkem 60. let upozornil Petr Sgall svou diskusí o vztahu mezi spisovnou a obecnou češtinou ve *Slovu a slovesnosti* na rozestup mezi kodifikovanou normou a běžným územ. Podle něj je spisovná norma příliš úzký základ pro kodifikaci, navrhuje tedy, aby kodifikace více přihlédla k celonárodně rozšířeným jevům obecné češtiny. Diskuse o obecné češtině ukázala, že pojem spisovnost není v českém prostředí tak samozřejmý a že jeho vymezení, resp. stanovení kritérií spisovnosti je pro péči o kulturu jazyka a řeči potřebné (srov. Nebeská 1999).

2. Vývoj koncepce normy a kodifikace ve Francii

V této kapitole stručně představím vývoj koncepce normy a kodifikace ve Francii. Nastíním, jak se v průběhu staletí uplatňovala různá kritéria v přístupu k jazyku, jak se vytvářely principy, které se staly základem pro stanovení normy.

V úvodu pojednám o položení základů normy francouzského jazyka, budu se zabývat situací jazykové kultury v 16. století a ukážu, s jakými problémy se teoretici v tomto období potýkali.

V další části přiblížím situaci jazykové kultury 17. století a naznačím, jak se proměňoval přístup k jazyku. Podrobněji se zaměřím na pojetí normy zejména v pracích Vaugelase a budu se také věnovat vysvětlení a utváření pojmu „bon usage“, který se stal ústředním pojmem francouzské jazykové kultury.

Stručně pojednám také o historii a úloze Francouzské akademie a budu si všímat jejího vlivu na charakter normy francouzštiny.

Následně vymezím období 18. a 19. století, kdy se norma francouzského jazyka postupně upevňovala. Jednak vycházelo mnoho slovníků, gramatik a příruček, jednak byla zavedena povinná školní docházka, což přispělo ke kultivaci člověka, zvyšování a rozšiřování vzdělanosti.

V závěrečné části ukážu, jak se vyvíjela norma v první polovině 20. století a naznačím, jakými směry se bude jazyková kultura v průběhu 20. století ubírat.

V této části budu vycházet z článků publikovaných v časopise *Langue française*, dále pak zejména z článků Wolfa (1983) a Lópeze (2002), kteří v nich analyzují texty Malherba, Vaugelase, Brunota, Grevisse a dalších francouzských teoretiků.

2.1 Základy normy

V každé rozvíjející se společnosti, kde se psaný jazyk stane symbolem politické, administrativní, kulturní a náboženské jednoty, se objevuje snaha tento jazyk popsat a vytvořit pravidla jeho používání. Cílem je vymezit skupinu takových prostředků, které jsou ve srovnání s jinými konkurenčními prostředky považovány za nadřazené (správné) a vytvořit normu, která bude pro určité jazykové společenství závazná. Pravidla je pak nutné zaznamenat ve slovnících a příručkách.

2.1.1 V průběhu staletí se pojetí normy francouzského jazyka proměňovalo. V souvislosti s tím Jean-Pol Caput (1972) vymezuje dvě velké etapy ve vývoji normy. Počátek první etapy spadá do 16. století, kdy jsou položeny základy normy francouzského jazyka a kdy se francouzština stává oficiálním administrativním jazykem. Specifikem první etapy je skutečnost, že se norma týká jen omezené části národa – na jedné straně představitelů politického a ekonomického života, na straně druhé lidí z kulturní oblasti – spisovatelů, tiskařů, nakladatelů a učitelů. Tato etapa pak podle Caputa končí zavedením povinného a bezplatného základního vzdělávání v letech 1881 - 1882.

2.1.2 V tomto období je francouzský jazyk ohrožen vlivem cizích jazyků. Z předchozího století přetrvával vliv latiny, ale nejvíce francouzštinu ohrožovala italština. Francouzští králové, kteří se inspirovali italskou renesancí, zvali na královský dvůr mnoho umělců a vědců z Itálie a chtěli, aby se na královském dvoře usadili. Pronikání italštiny do francouzštiny dokonce vedlo některé teoretiky k tomu, že navrhovali vytvoření nového modelu jazyka tzv. „italizované francouzštiny“. Avšak tyto návrhy měly více odpůrců než zastánců.

Postupně se začaly objevovat pokusy, které bránily francouzštinu proti vlivu starověkých jazyků i italštině a snažily se dokázat, že francouzština může být plnohodnotným jazykem kultury.

2.1.3 Teoretici, kteří se zabývali jazykem v tomto období, museli vyřešit zásadní problém: úzus jakých geografických a sociálních skupin bude sloužit jako model a stane se základem pro vytvoření normy francouzského jazyka (srov. Wolf 1983, López 2002).

Palsgrave a Geoffroy Tory viděli tento model v pařížské francouzštině. Také Ramus soustředil svůj zájem na pařížský region a navrhol sledovat mluvu rodilých mluvčích. Podle Roberta Estienna by se zase základem měl stát jazyk dvora a pařížského parlamentu.

Z širší perspektivy se problematikou zabýval Henri Estienne, podle něhož by se při vytváření normy měly brát v úvahu dvě kritéria: kritérium vnější (geografické, sociální) a kritérium vnitřní (čistota a přirozenost jazyka).

K položení základů normy přispěl i básník a gramatik François de Malherbe, který se zasloužil zejména o rozvoj básnického jazyka, ale v jeho díle *Remarques* najdeme i obecnější teze o jazyce.

Jeho význam spočívá zejména v moderním přístupu k jazyku. Francouzský jazyk chtěl upevnit vytvořením spisovného jazyka, který by se řídil pravidly a který by byl založen na úzu určitých skupin. Základem se měla stát pařížská francouzština, která už dlouho dominovala nad ostatními dialekty. Z hlediska sociálního ho měl reprezentovat jazyk královského dvora, který podle něj představuje živý úzus.

Spisovný jazyk se měl zakládat na principech čistoty, jasnosti, vhodnosti a všeobecné srozumitelnosti. Malherbe se ve své koncepci navrácí ke klasickým hodnotám krásy, umírněnosti, harmonie a pravidelnosti a oporu hledá v díle klasických řeckých a římských autorů. Z tohoto důvodu Malherbe vyloučil z jazyka mnoho slov a výrazů, které této koncepci nevyhovovaly – například dvojsmysly, archaismy, neologismy, výrazy různých geografických a sociolingvistických vrstev. Vznikl tak jasný a přesný jazyk, který byl však z hlediska slovní zásoby chudší.

Cílem všech výše zmiňovaných teoretiků bylo tedy vytvořit krásný, čistý a přirozený jazyk. Na rozdíl od řeckých a římských gramatiků, kteří v dílech básníků a prozaiků zkoumali jazyk psaný, teoretici tohoto období za základ normy kultivovaného jazyka považovali jazyk mluvený. Avšak byl to zejména způsob mluvy pařížského regionu, který se měl stát modelem pro jazyk psaný.

Norma tohoto období nebyla koncipována jako povinnost nebo nařízení, ale její pojetí v podstatě vyplývalo z praktických potřeb. Spisovatelé, kteří chtěli, aby se jejich knihy četly, psali pařížskou francouzštinou.

2.1.4 Na druhé straně se formovala i skupina gramatiků (Sylvius, Meigret), kteří se snažili o vytvoření jiného typu normy. Normy, která by měla podobu obecného pravidla a která by určovala způsob psaní, výslovnosti aj. Základem této normy se měla stát

kritéria latinské gramatiky aplikovaná na francouzský jazyk a norma se měla stát pro uživatele jazyka závaznou.

Tento proces byl dovršen v 17. století, kdy norma byla přijímána jako obecně platná a respektovaná hodnota, která spojovala gramatiku (norma preskriptivní) a rétoriku (norma morální a estetická).

2.2 Pojem „bon usage“

Značný rozvoj zaznamenala norma francouzštiny v 17. století, kdy se objevilo mnoho teorií, přičemž některé myšlenky z nich jsou platné dodnes.

2.2.1 Situace první poloviny 17. století ve francouzské kultuře je charakterizována dvěma protichůdnými jevy. Na jedné straně se zvedá zájem o gramatiku, vznikají lingvistické pokusy řady teoretiků. Brunot (1966) dokonce mluví o spoustě příležitostných gramatiků (Oudin, Irson, Duhan aj.), jejichž gramatiky francouzského jazyka většinou vychází v zahraničí a na podobu jazyka francouzských mluvčích mají jen nepatrný vliv.

Na straně druhé si Brunot všímá snižujícího se počtu takových gramatiků, kteří by se snažili stanovit kritéria, jež by přispěla ke stabilitě jazyka. Zásadní také podle něj byla otázka, proč do této doby nevyšla ve Francii oficiální gramatika, jak tomu bylo například ve Španělsku (srov. López 2002).

2.2.2 Pojetí normy v tomto období je ovlivněno zejména aspekty politického a administrativního života, moc v zemi je centralizovaná, proto je to král a osoby v jeho okolí, jejichž mluva se má stát modelem navrhované normy.

Oproti gramatikům 16. století přistupují reformátoři 17. století k jazyku odlišně – chápou, že se neustále mění a vyvíjí.

K nejvýznamnějším reformátorům francouzského jazyka tohoto období patřil Claude Favre de Vaugelas, který si všímá jak jazyka mluveného, tak jazyka psaného. Vaugelas se také roku 1634 stal jedním z prvních členů Francouzské akademie.

Ve svém díle *Remarques sur la langue française* (1647) si všímá chyb, jichž se lidé v jazyce dopouštějí, avšak neklade si za cíl odstranit chyby lidí z provincií nebo pařížského regionu, ale chce očistit jazyk dvora a spisovatelů.

Definuje pojem soudobého úzu, který reflektuje změny, k nimž v jazyce neustále dochází. Avšak jeho cílem není upevnit francouzský jazyk v jeho aktuálním stavu tak, jak je představován skupinou mluvčích pařížského regionu, ale Vaugelas chce vytvořit kultivovanou francouzštinu, jejíž používání se bude díky dobrým autorům a dobrým mluvčím dále rozšiřovat. Jedná se tedy o interakci mezi spisovatelem a kultivovanou veřejností a těmi, kdo je čtou nebo poslouchají. Pokud bude tento požadavek splněn, může se podle něj francouzština stát jazykem srovnatelným s latinou nebo řečtinou.

Předmětem jeho zájmu se stal zejména mluvený jazyk královského dvora, který zkoumal a zaznamenával. Díky tomu bývá také považován za předchůdce moderních výzkumných lingvistických metod 20. století. Minoritní skupina uvnitř královského dvora se u něj těší nejvyšší lingvistické vážnosti a Vaugelas ji definuje jako skupinu čestných lidí, která tvoří nejzdravější část královského dvora. Jazyk této skupiny se pak může stát základem normy. Pro tento normativní model jazyka užívá názvu „bon usage“. Protikladem k němu je pojem „mauvais usage“, což je jazyk, který slouží k běžnému dorozumívání a který je představován mnohem větším počtem uživatelů než jazyk kultivovaný (srov. Caput 1972, Wolf 1983, López 2002).

Vaugelas vytvořil také principy kodifikace „bon usage“, při níž musí být brány v úvahu následující kritéria: stálý vývoj úzu, nadřazenost mluveného jazyka a existence dílčích systémů (geografického, časového a sociolingvistického).

Dalším teoretikem tohoto období byl Jean Godard, který v jazyce rozlišuje dva typy promluvy: první typ tvoří jazyk přirozený, který se člověk učí od narození a který slouží k dorozumívání; druhý typ představuje jazyk kultivovaný, vytříbený.

Jiné pojetí normy najdeme u Bouhourse. Ten vytváří pojem „bel usage“, který je dokonalejší podobou „bon usage“ (srov. Caput 1972). Jedná se o jazyk, který je založen na vkusnosti, přesnosti a ekonomii jazykových prostředků a který koresponduje s politickým a kulturním životem za vlády Ludvíka XIV. V literatuře pak tyto tendence představuje svým vyjadřováním Jean Racin, jehož jazyk je považován za model „bel usage“.

2.2.3 I přesto, že reformátoři tohoto období nepovažovali své teorie za předpis nebo zákon, podařilo se jim vytvořit základy normy spisovného jazyka. Jejich teorie se budou objevovat v nově vznikajících gramatikách a díky zavedení francouzštiny jako vyučovacího předmětu na školách se norma začne postupně upevňovat.

2.3 Francouzská akademie

Již od svého založení měla na podobu normy francouzského jazyka značný vliv Francouzská akademie. Vznikla jako instituce, jejímž cílem bylo vytvořit jednotný francouzský jazyk, který by se stal symbolem země, plnohodnotným jazykem vědy a umění. Hlavním úkolem bylo s co nejvyšším úsilím stanovit pravidla užívání jazyka (vytvořit normu), dohlížet na jeho čistotu a napomáhat šíření francouzštiny jako dorozumívacího jazyka (srov. Académie française).

2.3.1 Historie

Akademie byla založena roku 1635 kardinálem Richelieu, který se stal také jejím prvním ochráncem. Po jeho smrti je nahradil kancléř Séguier a poté Ludvík XIV. Tuto funkci pak následně přebírali králové a dnes ji má na starosti francouzský prezident.

Členové Akademie se nejprve scházeli v soukromých bytech svých členů, od roku 1639 u kancléře Séguiera a od roku 1672 v Louvru. V roce 1805 se sídlem instituce stala budova Collège des Quatre-Nations a je jí až dodnes.

Francouzská akademie fungovala nepřetržitě od svého vzniku, výjimku tvoří pouze léta 1793 – 1803, kdy její činnost ochromila francouzská revoluce, která zrušila všechny královské akademie.

Akademii tvoří čtyřicet členů, kteří jsou voleni nesmrtelně - odtud jejich název nesmrtelní (les immortels). Do současné doby se jich vystřídalo více než 700.

Spolek sdružuje spisovatele, filozofy, lékaře, vědce, etnology, kritiky, vojáky, státníky a členy církve tak, aby byla pokryta rozmanitost jazyka.

Na svá setkání si členové oblékají zelený oblek (habit vert) s typickými olivovými výšivkami na klopě a meč.

2.3.2 Funkce

Již od svého vzniku si Akademie kladla za cíl vytvořit nejprve slovník francouzského jazyka, potom gramatiku, rétoriku a poetiku.

Slovník francouzštiny *Dictionnaire de l'Académie française* vyšel roku 1694. Avšak nejednalo se o první slovník vydaný do té doby ve Francii.

Již dříve publikovali své slovníky Richelet (1680) a Furetière (1690). První z nich představuje jazykový slovník, kde jsou definice výrazů doloženy příklady z literárních textů. Druhý představuje encyklopedický slovník, který definuje mimojazykové skutečnosti.

Slovník Francouzské akademie je slovníkem normativním, který se snaží stanovit pravidla užívání jazyka. Mezi jeho základní principy patří čistota a vyříbenost jazyka. Slovník v podstatě přebírá pojetí pojmu „bon usage“ tak, jak o něm pojednávají Malherbe a Vaugelas.

Další edice slovníku pak vycházely v letech 1718, 1740, 1762, 1798, 1835, 1878, 1932-1935 a 1992.

Gramatika Francouzské akademie vyšla až v roce 1932, zatímco rétorika a poetika se svého vydání nikdy nedočkaly.

2.4 Upevňování normy

2.4.1 Ke změnám v politickém i kulturním životě dochází počátkem 18. století a to zejména po smrti krále Ludvíka XIV. Postupně roste vliv měšťanstva, které se vzdělává a kultivuje. Do středu zájmu se dostává pojem kultivovaného člověka, který se zajímá o všechno a který si rozšiřuje své znalosti. Ke zvyšování vzdělanosti přispívá jednak zakládání učených společností, knihoven a muzeí, jednak vytvoření nového typu slovníku – encyklopedie (srov. Caput 1972).

2.4.2 Tento proces pak pokračuje i v průběhu 19. století, kdy se upevňování normy francouzského jazyka opírá na jedné straně o díla velkých autorů, na straně druhé se objevuje snaha rozšířit přístup k poznání funkčních prostředků vyjadřování (gramatiky, pravopisu) a čtení.

K šíření normy v tomto období přispělo zejména vydání mnoha publikací, na jedné straně se objevují rozsáhlé slovníky a gramatiky, na straně druhé drobnější příručky, které slouží k potřebám vyučování.

K nejoblíbenějším gramatikám, a to i mezi spisovateli, patří *Grammaire des Grammaires* (1812) od Giraulta a Duviviera, kteří se opírají o teze významných teoretiků dvou předchozích století (např. Vaugelas, Domergue) a v níž jsou pravidla znázorněna na příkladech z děl uznávaných autorů.

Francouzský jazyk na školách se povinně vyučoval podle kodifikované gramatiky *Grammaire française* (1823) od Noëla a Chapsala.

Vznikají také školní učebnice. Poitevin byl autorem rozsáhlého učebnicového komplexu, který byl tvořen učebnicí žáka a učitele a obsahoval diktáty, gramatiku, cvičení, texty apod. Úspěch učebnice spočíval jednak v jejím teoretickém i praktickém zaměření, jednak v postupu od jednoduchých cvičení k obtížnějším textům.

I přesto, že se v průběhu 19. století spisovná podoba francouzštiny rozšiřuje postupně na celé území Francie, najdeme zde ještě mnoho těch, kteří neznají národní jazyk a kteří mluví nářečím. Od roku 1845 se objevují snahy zakázat nářečí v jednotlivých francouzských regionech. Nejvíce byla zasažena bretonština.

Proces rozšiřování vzdělanosti byl dovršen v letech 1881 - 1882 přijetím zákonů Julese Ferryho o povinném a bezplatném základním vzdělávání. Francouzština se nakonec prosadila na celém území Francie a stala se přístupnou pro všechny společenské vrstvy. Podoba francouzštiny, jak se ustálila během 19. století v literatuře a v oficiálních dokumentech, se stala modelem jazyka vyučovaného na školách ve 20. století (srov. Caput 1972).

2.5 Pojetí normy ve 20. století

Pojetí normy ve 20. století navázalo na teorie, které byly vytvořeny ve stoletích předcházejících a které formulovaly základní principy a kritéria v přístupu k jazyku. Je to zejména Vaugelas, jež má zásluhu na definování pojmu „bon usage“ a jež je tvůrcem principů pro jeho kodifikaci (srov. Wolf 1983).

Aby byly normativní aktivity účinné, musí si jazykové společenství předpisy a nařízení osvojit. Ve 20. století nejsou předpisy přijímány tak, jak tomu bylo například v 17. století, kdy existoval úzký vztah mezi jazykovou a sociální prestiží.

Jazyková kultura 20. století, zvláště pak jeho druhá polovina, je poznamenána krizí francouzského jazyka (srov. Cros 1972, Gadet 2007), která je způsobena jednak změnami v oblasti sociální a technologické, jednak změnami jazykové praxe (odklon mluveného jazyka od psaného, diferenciací jazyka, oslabování normy aj.).

2.5.1 Významným gramatikem tohoto období byl Maurice Grevisse, který navázal na základní Vaugelasovy myšlenky. Je autorem úspěšné gramatiky *Le Bon usage*, která

poprvé vyšla v roce 1936 a do dnešní doby se dočkala už čtrnácti edicí. V jeho pojetí je norma spisovného jazyka založena na vyjadřování spisovatelů.

Wolf (1983) uvádí, že Grevisse je díky svému přístupu k jazyku považován za gramatika, který stojí v „přesném středu“ – to znamená, že jeho přístup není ani laxní, ani puristický. Podle něj se totiž v jazyce často objevují případy, u kterých uživatel jazyka váhá a v těchto případech dává Grevisse možnost výběru mezi dvěma či více způsoby použití.

U Grevisse se také často objevuje kritika nepřiměřených zásahů puristů (srov. Wolf 1983).

2.5.2 Ve 20. století dochází k dynamickému rozvoji lexikografie. Uznávanou encyklopedií se stává edice Larousse, z jazykových slovníků je to zejména ideografický slovník Paula Roberta a historický slovník Alaina Reye (srov. Pruvost 2003).

2.5.3 Francouzská jazyková kultura 20. století je poznamenána a ovlivněna řadou zásahů jednak ze strany lingvistů, jednak ze strany státu. Bylo přijato značné množství zákonů, předpisů a nařízení týkajících se francouzského jazyka – zvláště pak vyučovacího jazyka na školách a francouzské terminologie. Bylo založeno také mnoho institucí, jejichž hlavním cílem je zajistit obranu a rozvoj francouzského jazyka. Tato opatření byla přijata na jedné straně ze snahy bránit francouzštinu proti vzrůstajícímu vlivu cizích jazyků, zejména angličtiny, případně ji od cizích slov očistit, na straně druhé se objevuje potřeba přiblížit normu jazykové realitě a provést změny ve vyučování francouzštiny na školách.

II.

PŘÍSTUPY K JAZYKOVÉ KULTUŘE V SOUČASNOSTI

1. Současné trendy v České republice

V této kapitole pojednám o situaci české jazykové kultury posledních dvaceti let. Budu vycházet převážně z diskusí publikovaných ve *Slovu a slovesnosti*.

Ústředním pojmem současné jazykové kultury je pojem spisovnost. Jazykovědci si všímají zejména značného rozestupu mezi kodifikovanou normou a územ převládajícím v každodenní komunikaci.

Norma se opírá o úzus; jestliže běžný úzus zahrnuje vedle prostředků spisovných i prostředky nespisovné, měla by je zahrnovat i norma. V takovém případě však norma nemůže být kodifikována, protože teorie spisovného jazyka kodifikaci prostředků nespisovných nepředpokládá. (Nebeská 1999, s. 66)

V úvodu kapitoly pojednám o příčinách, které se podle lingvistů nejvíce podílely na vzniku daného stavu češtiny.

V další části se budu zabývat situací češtiny v současnosti, přičemž upozorním na některé obtíže, se kterými se čeština střetává. Zaměřím se zejména na problematiku vymezení spisovného jazyka, stručně pojednám o jazykové situaci ve školách a krátce se budu věnovat kultivaci češtiny v současnosti. Podrobněji představím některé návrhy řešení, které bohemisté ve svých diskusích předkládají a jejichž cílem je zlepšit situaci češtiny – přispět k překonání jejích obtíží a snaha ji posílit.

V závěru pak zmíním některé otázky z oblasti jazykové kultury, které zůstávají stále otevřené a kterými by se lingvistika mohla v budoucnu zabývat.

1.1 Příčiny současného stavu češtiny

Iva Nebeská (1999) uvádí některé příčiny, které vedly k tomu, že se jazyková praxe od kodifikované normy v takové míře odchyluje.

1.1.1 Jednou z příčin je to, že základem novodobé spisovné češtiny se nestal soudobý úzus, ale čeština humanistická, což vedlo k nedostatečnému zakotvení spisovné češtiny v povědomí českých mluvčích. Podle A. Sticha nebyly příčinou přijetí humanistické češtiny důvody vnitrojazykové – úpadek barokní češtiny, ale důvody mimojazykové – ideologické. M. Komárek zastává názor, že Dobrovský dal přednost jazyku, ve kterém byl řád, před neustáleným soudobým územ.

1.1.2 Současný stav češtiny ovlivnila i teorie Pražského lingvistického kroužku. Cílem nově vzniklé teorie spisovného jazyka na počátku 30. let 20. století bylo vytvořit živý, funkčně úplný, kultivovaný spisovný jazyk, který by zároveň vyjádřil kulturní vyspělost nově vytvořeného samostatného státu. Dominantní byla opozice spisovnost – nespisovnost. Zásadní byl požadavek uvědomělého užívání soudobých spisovných prostředků, které mělo přispět k pevnějšímu zakotvení spisovného jazyka v povědomí českých mluvčích a jeho spontánní užívání v psaných a mluvených projevech. Z toho, co bude ještě dále řečeno, vyplývá, že tento požadavek splněn nebyl.

1.1.3 Jako další se uvádí různé příčiny společenské. Jednak dochází k postupným změnám společenského klimatu – oslabuje se funkce tradičních autorit a institucí a dochází ke změnám norem chování, k jejich uvolňování; jednak je spisovná norma v povědomí českých mluvčích nedostatečně zakotvena. To má za následek neformální chování, a tedy i neformální vyjadřování ve spontánní mluvené komunikaci značné části českých mluvčích a postupné oslabování závaznosti spisovné normy.

1.2 Současný stav češtiny a návrhy na jeho zlepšení

V posledních letech se v odborných časopisech i na vědeckých konferencích objevují četné diskuse, které jsou spojené zejména s pojmem spisovnost. Zabývají se především

stanovením kritérií spisovnosti a místem spisovného jazyka v rámci češtiny jako národního jazyka.

1.2.1 Přístupy ke spisovnosti

Václav Cvrček (2006) podrobně ukazuje na obtížnost vymezení pojmu spisovnosti. Charakterizuje dva základní přístupy ke spisovnému jazyku.

Jako první uvádí přístup nominalistický, který bere spisovný jazyk jako produkt jazykové kultivace/kodifikace. Jinak řečeno prvek se stává spisovným, jestliže je začleněn do kodifikační příručky. Hlavním kritériem tohoto přístupu se stává kodifikace. Další kritérium je spojeno s jazykovou kulturou. Spisovnost jazyka je dána lingvistickým zájmem o jazykovou kulturu (srov. Havránek, Stich) a vědeckým zájmem o tento jazyk (srov. Nebeská). „Kodifikace postavená na nominalistickém přístupu se může jen velmi obtížně a pozvolna měnit, míra změny je nepředvídatelná, jelikož v tomto přístupu nejsou objektivní kritéria.“ (Cvrček 2006, s. 56).

V současné době se daleko více prosazuje druhý přístup, který Cvrček nazývá realistický. Tento přístup považuje spisovnost za objektivní fakt/vlastnost prvku, která se dá objektivně zjistit (např. z úzu). V rámci tohoto přístupu Cvrček rozlišuje skupinu kritérií, při jejichž použití by nastaly metodologické obtíže (oficiální komunikace, kultivovanost, postoje mluvčích aj.) a ty, u nichž chybí dostatečná shoda mezi lingvisty (celonárodnost, záměr mluvčího, psanost, vyšší komunikační funkce aj.).

1.2.2 Kritéria spisovnosti

Vymezit jednoznačná kritéria určování spisovnosti – najít kritéria pro zjištění, které prvky do spisovného jazyka patří, je podle Cvrčka jeden ze zásadních úkolů české lingvistiky. Ve vztahu ke spisovnému jazyku vymezuje následující kritéria:

- *Soubor prostředků s celonárodní platností* – kodifikovaná spisovná čeština je jazykem celonárodním, nicméně řada lingvistů upozorňuje na to, že existuje mnoho celonárodně rozšířených prvků, které jsou považovány za nespisovné;
- *Vyšší komunikační funkce* – tyto funkce se předpokládají v jazyce literatury a vědy, avšak v současné době najdeme i v těchto projevech prvky, které nejsou kodifikací považovány za spisovné;

- *Jazyk veřejné a oficiální komunikace* – pokud by se pramenem spisovné normy staly veřejné oficiální projevy, které jsou tvořeny ve shodě s kodifikací, stěží by se mohl spisovný jazyk vyvíjet;
- *Psanost* – lze říci, že i v psaných textech (zejména neoficiálních) ustupuje výlučnost kodifikovaných prostředků;
- *Záměr mluvčího* – zde se ukazuje problematické zejména hodnocení hyperkorektních jevů, které bývají lingvisty považovány za nespisovné;
- *Správnost* – není považována za vhodné kritérium posuzování spisovnosti a to díky velkým individuálním odchylkám při hodnocení prostředků z hlediska správnosti;
- *Vysoký sociální status* – v českém prostředí se vysokému sociálnímu statusu těší nejen spisovnost, ale i bezprostřednost a spontánnost (srov. Nebeská 1999), dochází k posunu od preferování spisovnosti k prosazování spontánnosti;
- *Kodifikovaná čeština* – v podstatě lze říci, že toto kritérium přesně vymezuje prostředky, které jsou lingvisty i mluvčími označovány za spisovné.

V současnosti je stále nejvýznamnějším a uplatňovaným kritériem spisovnosti kodifikace. Podle Cvrčka je totiž použití kritérií, která přihlížejí k postojům mluvčích, znemožněno velkým vlivem současného preskriptivismu. Ten podle něj brání poznání a zjišťování současné reálné spisovné normy, protože vytváří u mluvčích pocit oprávněnosti sankcí za projevy, které se neshodují s platnou kodifikací.

1.2.3 Spisovnost a standard

F. Čermák, P. Sgall a P. Vybíral (2005, 2006) upozorňují na obtíže dnešní češtiny, na nepřiměřenost některých aspektů lingvistické a pedagogické péče o ni a předkládají návrh, který by měl vést k postupnému zlepšení této situace.

Objevuje se stále více kritických stanovisek k neúplnosti spisovné normy a následné kodifikace. Stanoviska byla vyjádřena i na konferenci o proměnách spisovnosti pořádané v únoru 2004 v Brně. Přibývají názory, že spisovná norma má své slabiny a že nejsou vhodné snahy po jejím uzavírání před pronikáním tvarů, které zatím nejsou uznané za spisovné. Lingvisté upozorňují na to, že neexistuje černobílý vztah mezi spisovnými a nespisovnými jevy, že je mezi nimi široké přechodné pásmo. Upozorňují

také na nevhodnost jazykového diktátu, který je podle nich v dnešní době silně příznakovým a těžko přijatelným jevem. Jakákoli ostrá reglementace a jasná standardizace a unifikace jazyka není podle nich na místě.

Autoři diskuse navrhují, aby byly pojmy spisovnost a spisovný jazyk nahrazeny pojmem standard.

Jako klíč k řešení situace a akademický postulát lze (znovu) navrhnout k diskusi anglosaský pojem standard...chápaný jako širší, to znamená se zahrnutím přechodného pásma i územních a generačních, ale zejména funkčních a stylových rozdílů...Vymezení standardu by se mělo zakládat na skutečných datech, znalosti úzu a na znalosti většinových preferencí mluvčích...Obecně je třeba ovšem připomenout, že standardů je víc (nejde jen o jednu normu) a že se vždy liší podle cíle, úzu a situace; ten o kterém tu je řeč, zahrnuje neoficiální, běžnou písemnou i ústní komunikaci. (Čermák - Sgall - Vybíral 2005, s. 107)

Tento standard by měl být funkční, účelný a pružný a měl by odrážet budoucí vývoj tolerantně a s minimem rigoróznosti. „Výhodu pojmu standard vidí autoři mj. v tom, že jeho obsah je širší než obsah pojmu spisovnost, tedy že do něj patří některé prostředky nespisovné“ (Adam 2007, s. 187).

Jan Kořenský (2005) vidí přínos diskuse v doporučení, aby se kodifikační aktivity orientovaly jen na malé jádro jevů.

Vlastní kodifikace (soubor pravidel) by měla být omezena jen na malé jádro a ponechávala by prostor pro širokou variabilní složku. Tak by se posilovalo sblížení kodifikace...s územ a ve prospěch vyšší přirozenosti a konverzačnosti textu by se snižoval zpětný tlak kodifikace na normu...Kodifikace by byla progresivní, pružná, protože by musela zůstatvat vlastně pořád „nedokonalá“, otevřená, tolerantní. (Čermák - Sgall - Vybíral 2005, s. 108)

V závěru diskuse autoři uvádějí, že nové pojetí jazyka už mnozí lingvisté přijímají a tento fakt dokládají příklady z některých předních českých příruček. *Příruční mluvnice češtiny* (Karlík – Nekula - Rusínová 1995) nebo *Encyklopedický slovník češtiny*

(Krčmová - Chloupek 2002) pracují s pojmem standard, který je širší než tradiční spisovnost.

1.2.4 Spisovnost a škola

V diskusích mnohých lingvistů zaznívá také kritika jazykové situace ve školách. Čermák, Sgall a Vybíral (2005) hovoří dokonce o silném retardačním působení školské výchovy, které vede k tomu, že se mluvčí řídí do velké míry tím, co se dověděli (třeba i před desetiletími) na základní a střední škole. Velmi málo se pak dozvídají o změnách, ke kterým lingvistika mezitím dospěla. Čechová (2003 - 2004) mluví o potřebě, aby škola opustila zakořeněnou představu, že to, co je nespisovné, je nesprávné, špatné. Stále více je zdůrazňována potřeba, aby si učitelé uvědomili, že výuka kodifikace je jen jednou složkou jazykové kultury. Výuka se má především orientovat na výchovu k funkční komunikaci (k úspěšné mluvě), má dbát na zvukové kvality promluvy, na její stylovou i syntaktickou, významovou i obsahovou úroveň, stejně tak jako na porozumění.

Jednou z výhod pojetí jazyka jako standardu by mělo být to, že bohemisté budou mluvčím a žákům vysvětlovat jazykovou situaci češtiny a informovat je o ní a pak bude v co největší míře ponecháno na žácích, jak budou získané znalosti o jazykovém standardu češtiny využívat (srov. Čermák - Sgall - Vybíral 2005).

Karel Oliva (2005) se ale obává praktických důsledků posledně zmiňovaného kroku v oblasti didaktiky češtiny. Podle něj by vedla realizace tohoto přístupu k rychlému a naprostému rozkolísání standardu, k nemožnosti klasifikovat znalosti žáků minimálně v oblasti pravopisu, morfologie a syntaxe a zřejmě by to vedlo i k dorozumívacím potížím.

1.3 Kultivace češtiny

Kultivace jazyka je jedním z hlavních úkolů jazykové kultury. Jedná se o tříbení a vylepšování jazyka pomocí malých změn, ale také o udržení dobrého stavu jazyka. Hlavním objektem kultivování bývá jazyk spisovný (v mezinárodní terminologii jazyk standardní).

Současný stav kultivace jazyka v České republice teoreticky i institucionálně navazuje na teorie kultivace jazyka vypracované PLK v první polovině 20. století (viz 1.3.2 a 1.3.4). Požadavek historické čistoty češtiny ustoupil do pozadí a kodifikace standardního jazyka začala více respektovat jeho současnou normu. Teorie PLK ovlivnily nejen tvorbu slovníků a mluvnic, ale také učebnic češtiny pro základní a střední školy.

Značné pozornosti ve škole i u širší veřejnosti se i v současnosti dostává pravopisu. Český pravopis je od roku 1902 oficiálně kodifikován příručkou *Pravidla českého pravopisu*. Avšak Pravidla neuvádějí jen pravopisné jevy, ale i jevy tvaroslovné a u vybraných cizích slov i jevy ortoepické. Na kodifikaci pravopisu se pracuje v odborných komisích. Nejdůležitější vydání Pravidel, která podávají zásadnější změny, pocházejí z let 1902, 1913, 1941, 1957 a 1993.

V České republice jsou Pravidla přijímána jako základní jazyková příručka. Pravopisu se připisuje zásadní důležitost a jak ve škole, tak mimo ni se nevěnuje náležitá pozornost jazykovým problémům jiným, jako například vhodnému užívání slov, tvorbě či recepci textů aj. Závaznost Pravidel je prosazována prostřednictvím centralizovaného školství.

Ministerstvo školství neudělí schvalovací doložku žádné školní učebnici, pokud taková učebnice neodpovídá platným Pravidlům...má tak možnost zasáhnout do samotného kodifikačního procesu – může ovlivnit nejen implementaci navrhované kodifikace, ale může v zásadě prosadit i její určitou podobu. (Nekvapil 2007, s. 293)

I když Ministerstvo školství má značné pravomoci, centrem vlastních kultivačních aktivit jsou jednak katedry češtiny na univerzitách, jednak Ústav pro jazyk český Akademie věd České republiky. Ústav byl zřízen v roce 1946 Českou akademií věd z Kanceláře Slovníku jazyka českého. V Ústavu byla vytvořena většina základních děl o českém jazyce, včetně těch, která mají kodifikační charakter. Současný výzkum je zaměřen jak na psanou češtinu spisovnou, tak na češtinu mluvenou ve všech jejích spisovných i nespisovných podobách, tedy i s ohledem na její územní a sociální diferenciaci. Součástí výzkumu jsou i teoretické otázky obecné jazykovědy, jazykové kultury, stylistiky, gramatiky, lexikologie, dialektologie, etymologie, onomastiky aj.

Výsledky výzkumu jsou aplikovány při tvorbě slovníků, jazykových atlasů, gramatik, pravidel pravopisu a popularizačních příruček pro veřejnost.

Mezi významné aktivity Ústavu již od jeho vzniku patří služby veřejnosti. Oddělení jazykové kultury má jedinečné postavení v tom, že jako jediné bohemistické pracoviště v České republice poskytuje soustavné jazykové poradenství nejrozličnějším uživatelským skupinám a získává tak informace o fungování jazyka a o aktuálních vyjadřovacích potřebách příslušníků českého jazykového společenství. Další složkou poradenské a popularizační činnosti Ústavu je spolupráce s rozhlasem a televizí při tvorbě pořadů o češtině a spolupráce s řadou deníků a periodik. Ústav vydává také čtyři vědecké časopisy (Slovo a slovesnost, Linguistica Pragensia, Časopis pro moderní filologii, Acta onomastica) a jeden časopis vědecko-popularizační (Naše řeč).

1.4 Otázky do budoucna

Diskuse posledních let ukázaly, jakým směrem by se mohly cesty české jazykové kultury ubírat. V následující části nastíním ty nejdůležitější.

1.4.1 Chromý (2009) uvádí, že zásadním problémem diskusí o jazykové kultuře je to, že se její aktéři vzájemně téměř neposlouchají a jedná se spíše o proud monologů než o dialog.

V první řadě je třeba najít shodu mezi českými lingvisty alespoň v zásadních otázkách. „...bohemisté...se shodují v názoru, že současnou češtinu, užívanou v rozmanitých komunikačních funkcích, je třeba poznávat a popisovat...je třeba ji regulovat. Liší se v názoru na míru regulace, popř. na prostředky regulace...“ (Nebeská 1999, s. 107).

V zásadě se dá říci, že se lingvisté shodují v odmítání nastolení budoucích preskriptivních reforem. Situace z minulosti ukázala, že jakýkoli diktát vede k odporu, k nejistotě či veřejnému pobouření a narušuje kontinuitu vývoje jazyka. Někteří lingvisté navrhuji řešení, které by preskripci oslabilo. „Kodifikovat malé pevné jádro s variantami (to by mohlo vydržet dlouho) a pro ostatní případy mít jen pravidla pro případné novosti, aby tak vznikl pocit stability a zamezilo se seriálnosti kodifikace“ (Čermák – Sgall – Vybíral 2006, s. 276). Avšak mezi otázky, které zůstávají v současnosti otevřené, patří, kdo bude kodifikaci provádět, kdy a jak ji bude dělat.

1.4.2 Změny přístupu ke spisovnosti navrhované mnohými českými lingvisty (srov. Cvrček – Čechová – Čermák – Horecký – Sgall – Vybíral aj.) by měly vést k tomu, že mluvčí češtiny získají větší možnost vlastní volby výrazových prostředků, že se zlepší předkládání mateřštiny s jejím bohatstvím a s jejími krásami dětem ve škole a zlepší se i zájem žáků o tento předmět.

Zároveň je ale důležité zvyšování informovanosti o těchto změnách, které by se mělo odehrávat působením lingvistů na učitele, pracovníky redakcí a poraden apod. a to jak v rámci jejich studia, tak i v lingvistických příspěvcích v časopisech a sbornících, na konferencích atd.

1.4.3 V diskusích zaznívá také kritika hlavních bohemistických pracovišť, která se dostatečně nezabývají soustavným studiem, popisem a rozбором mluvené češtiny. Zároveň lingvisté volají i po potřebě kvalifikovaných sociolingvistických výzkumů a průzkumů. „Co nejpodrobněji je třeba zkoumat, jak se mluví ve kterých komunikačních situacích na kterém území“ (Sgall 2008, s. 38).

2. Současné trendy ve Francii

V této kapitole se budu zabývat situací jazykové kultury ve Francii v několika posledních desetiletích. Poukážu na problémy, se kterými se francouzština v tomto období potýká a představím některé návrhy na jejich řešení.

V úvodní části pojednám o současném stavu francouzštiny. Nejprve si budu všimnout značného vlivu cizích slov, převážně anglicismů, na podobu francouzštiny.

Dále představím některá opatření, jejichž cílem je posílit francouzský jazyk a zajistit jeho vývoj. Blíže pojednám o nejvýznamnějších institucích, jež se zabývají jazykem a budu se také věnovat jazykové legislativě ve Francii.

V další části se zaměřím na problematiku současného francouzského vzdělávání. Poukážu na neustále se zvyšující rozestup mezi normou a jazykovou realitou. Vymezím dva základní přístupy k výuce mateřského jazyka a představím některé konkrétní návrhy, které mají situaci ve francouzském vzdělávání zlepšit. Dále pojednám o sociolingvistickém přístupu k jazyku a o standardní francouzštině.

V závěru pak naznačím některé otázky a problémy, kterými by se francouzská jazyková kultura mohla v budoucnu zabývat.

V této části budu vycházet převážně z článků publikovaných v časopise *Langue française* a z textů publikace *La norme linguistique*.

2.1 Současný stav francouzštiny a návrhy na jeho zlepšení

Francouzský jazyk je vnímán především jako podstatná součást kulturního dědictví a vyjadřuje jazykovou a kulturní identitu francouzského národa. Avšak na současnou francouzštinu působí řada faktorů, které ji ovlivňují a které nutí lingvisty k zaujetí určitého stanoviska a k přijetí určitých opatření.

2.1.1 Vliv cizích jazyků

V posledních letech je nejdiskutovanějším tématem francouzské lingvistiky vliv cizích jazyků, především angličtiny, na francouzštinu.

Na jedné straně najdeme skupinu mluvčích, zejména bilingvních, kteří pronikání cizích slov – anglicismů přijímají kladně a argumentují, že jejich používání vede k všeobecné srozumitelnosti.

Na druhé straně však existuje mnohem početnější skupina mluvčích, kteří pronikání cizích jazyků odmítají. Podle některých z nich dokonce užívání cizích slov vede k úpadku francouzského jazyka.

Avšak je nutné poukázat na to, že pronikání anglicismů do francouzštiny není záležitostí pouze několika posledních let. Již roku 1959 použil gramatik Max Rat poprvé termín „franglais“, který označuje silně anglicizovaný francouzský jazyk a to jak v písemném, tak v ústním vyjadřování. Jeho používání se rozšířilo zejména po roce 1964 po vydání knihy Reného Étiemblu *Parlez-vous franglais?* Masivní přejímání z angličtiny, ale také některé aspekty amerického způsobu života vážně ohrožují francouzské kulturní dědictví (srov. Caput 1972, Wolf 1983).

Anglicismy, jež jsou přejímány do francouzštiny, tvoří skupinu lexikálních, sémantických a syntaktických výpůjček a pronikají zejména do oblastí informatiky, obchodu a ekonomie.

Od 70. let 20. století se však začínají objevovat tendence, které mají za úkol snížit přejímání slov z cizích jazyků, ale jejich hlavním cílem je chránit francouzský jazyk a dohlížet na jeho vývoj.

2.1.2 Instituce a jazyková legislativa

Snaha o zachování čistoty a srozumitelnosti francouzského jazyka vedla k řadě zásahů ze strany státu. Došlo ke zřízení mnoha ustanovení, k založení různých institucí a dokonce k vytvoření jazykové legislativy.

2.1.2.1 V roce 1966 bylo vydáno nařízení, které zaručilo vytvoření výboru pro obranu a rozvoj francouzského jazyka. Roku 1972 byly na ministerstvech zřízeny komise pro terminologii, které vybraly tisíce francouzských termínů, jež měly nahradit termíny anglické (např. termín „*logiciel*“ nahradil slovo „*software*“, „*ordinateur*“ se používá místo „*computer*“).

Tyto zásahy ze strany státu nakonec vyvrcholily roku 1975 přijetím zákona (Bas-Lauriol) upravujícího užívání francouzského jazyka tak, že zakazuje používání anglických termínů v oficiálních dokumentech, v reklamě a ve veřejné správě.

Wolf (1983) upozorňuje na skutečnost, že zákon se u veřejnosti nesetkal s velkým úspěchem. Jedním z důvodů je podle něj to, že dodržování zákona nebylo účinně kontrolováno.

Avšak ani po přijetí těchto opatření se nepodařilo zabránit dominanci angličtiny na vědeckých konferencích a v oblasti kultury a technologie.

2.1.2.2 V současnosti dohlíží na pronikání cizích slov do francouzštiny několik institucí. Roku 1996 byla zřízena nová komise pro terminologii a neologii, která spolupracuje s Francouzskou akademií, Akademií věd, Národním institutem francouzského jazyka a dokonce i s některými mezinárodními institucemi jako je například Quebecký úřad francouzského jazyka.

Roku 1994 byl přijat nový jazykový zákon (loi Toubon), který nahradil zákon z roku 1975. Cílem tohoto zákona není uchránit čistotu francouzského jazyka odstraňováním cizích slov, ale vůle uchovat francouzštinu jako prvek sociální jednoty a jako prostředek mezinárodní komunikace. Zákon stanovuje povinnost používat francouzštinu ve vzdělávání, zaměstnání, směně a veřejných službách. Dále by se měl francouzský

jazyk otevřít regionálním a cizím jazykům a kulturám a mělo by se rozšiřovat vyučování jiných jazyků ve vzdělávacích systémech a tím přispívat k rozvíjení plurilingvismu a respektování jazykové a kulturní rozmanitosti.

Avšak ukazuje se, že navzdory všem přijatým legislativním opatřením angličtina dominuje oblastem vědy, reklamy i obchodu. Globalizace přinutila francouzské společnosti přijmout pravidla mezinárodní hry, včetně nutnosti komunikovat v angličtině.

2.1.2.3 Ve své činnosti pokračuje také Francouzská akademie, která plní mnoho funkcí. Dohlíží na francouzský jazyk - na zachování jeho kvalit, reflektuje jeho vývoj, který pak zaznamenává ve slovnících.

Další významnou funkcí Akademie je její kulturní činnost, která má přispívat k šíření francouzštiny po celém světě. Každoročně akademie uděluje kolem šedesáti cen za literaturu, přiděluje dotace potřebným literárním nebo lingvistickým společnostem, ale také poskytuje granty studentům a zájemcům o studium jazyka v zahraničí.

Avšak úloha Akademie, kterou plnila dříve, je značně oslabena. Není již chápána jako tradiční autorita a klesá také její důvěryhodnost.

2.1.3 Jazyková norma a vzdělávání

V 70. letech 20. století se ve francouzské kultuře znovu objevuje téma krize francouzského jazyka a podle některých lingvistů (srov. Cros 1972, Gadet 2007) přetrvává až do současnosti. Podle nich je to dáno krizí jednak v oblasti sociální, jednak v oblasti vzdělávání.

2.1.3.1 Oddálení normy od jazykové reality

Jedním ze zásadních problémů současné lingvistiky je značné oddálení normy od jazykové reality. Dochází totiž k odklonu veřejnosti, a to zejména mladých lidí, od psaného jazyka k mluvenému. Je to samozřejmě způsobeno jednak masivním vlivem médií, jednak menším zájmem o literaturu. Lingvisté ale poukazují na to, že ve školách se vyučuje jazyk, jehož norma je založena právě na jazyku literatury. Tuto normu

vnímají uživatelé jazyka jako zastaralou a vzdálenou, což je způsobeno i tím, že norma jazyka psaného se vždy za jazykem mluveným opoždíuje.

Jako jeden ze způsobů přiblížení normy s jazykovou realitou navrhují lingvisté změny ve vzdělávání jazyka. Je třeba procvičovat jak písemné, tak ústní vyjadřování nejrůznějšími způsoby, teoreticky i prakticky poznat různé registry jazyka, rozvíjet schopnost volit vhodné jazykové prostředky adekvátně funkci a situaci dané promluvy (srov. Caput 1972).

Obdobně k problému přistupuje i Genouvrier (1972), podle něhož je třeba žákům ukázat francouzský jazyk ve všech jeho proměnách a variantách – poznat různá nářečí, jazyk hovorový i vytříbený, mluvený i psaný, klasický i současný, běžně užívaný i odborný. Avšak aby bylo možné změnit způsob vyučování francouzského jazyka, je třeba si uvědomit, že jazyk je především prostředek komunikace. Spíše než o chybách, jichž se žáci v jazyce dopouštějí, by se ve škole mělo mluvit o vhodnosti promluvy z hlediska komunikační situace.

2.1.3.2 Norma a vyučování jazyka

Problematikou normy a vyučování jazyka se podrobně zabývá Gilles Gagné (1983), který zdůrazňuje, že v přístupu k jazyku je nutná syntéza poznatků z oblasti lingvistiky, psycholingvistiky, sociolingvistiky a pedagogiky.

Cílem školy je vyučování mateřského jazyka. Avšak naplnění tohoto cíle se podle Gagného zakládá na několika nezbytných předpokladech:

- Jazyk je tvořen různými lingvistickými variantami. Základní je rozlišení psané a mluvené francouzštiny. Norma psané francouzštiny je kodifikována ve slovnících (např. *Le Larousse*, *Le Robert*) a v gramatikách (*Le Bon usage*) a vyučování psané podoby francouzského jazyka se o tyto normativní příručky opírá. Jiná je situace mluvené francouzštiny, která se realizuje početnými variantami. Patří sem nářečí – rozlišení mluveného jazyka z hlediska geografického původu mluvčích; dále jsou to různé sociální varianty – souvisejí se sociálním zařazením, pohlavím, věkem, individuálními odchylkami mluvčích; stylistické varianty – závisí na komunikační situaci; a různé registry jazyka – lidový, běžný a vytříbený jazyk. Mluvená francouzština se realizuje několika úzy a tedy i několika normami.

- I přes početné varianty jazyka, dochází mezi mluvčími z různých frankofonních zemí i z různých sociálních vrstev k vzájemnému porozumění.

- Je nutné vymezit společné a individuální funkce jazyka (k čemu jazyk slouží).
- Důležité je pochopit dětský jazyk a rozvíjet ho.
- Dále je třeba si uvědomit podstatnou roli, kterou jazyk ve vyučování představuje.

Na základě odlišného pojetí jazyka a normy rozlišuje Gagné dvě tendence v přístupu k vyučování jazyka: vyučování zaměřené na jazyk a vyučování zaměřené na užívání jazyka.

První koncepce je preskriptivní a představuje normativní a často puristický přístup k jazyku. Zaměřuje se na jazyk psaný, který tvoří jednotný a nadřazený celek a je zachycen v gramatikách a slovnících, avšak opomíjí rozvoj mluveného jazyka. Hlavní cíl tohoto přístupu spočívá v osvojení normy jazyka a jedná se o tradiční přístup ve vyučování jazyků.

Druhý přístup, který v současnosti dominuje, je deskriptivní a všímá si více sociolingvistických, psycholingvistických a funkčních stránek jazyka a jeho rozvoje. Jeho hlavním cílem není rozvíjet jazykové znalosti, ale získávat dovednosti – jazykové kompetence, které se rozvíjí pomocí různých komunikačních situací.

Podle Gagného by tedy současná výuka jazyka měla na jedné straně směřovat k předání a upevňování hodnot a kulturního dědictví, na straně druhé zdůrazňuje její funkční perspektivu, kdy je třeba rozvíjet jazykové dovednosti, rozšiřovat repertoár psaného a mluveného jazyka a možnost používat různé varianty a registry jazyka podle konkrétní komunikační situace.

2.1.4 Standardní francouzština

Ústředním pojmem sociální lingvistiky je pojem standardní jazyk. Tento jazyk je určen jistým počtem předpisů v oblasti fonetiky, lexika, syntaxe a stylu. Avšak neobsahuje pouze prostředky spisovné, ale zahrnuje i přechodné pásmo mezi tím, co je mluvené a neformální a tím, co je formální, spisovné a vytříbené. Zahrnuje i rozdíly funkční a stylové, územní a generační (srov. Rebourcet 2008).

Ze sociolingvistického hlediska přistupuje k jazyku Françoise Gadet (2007) a upozorňuje na to, že krize francouzského jazyka, která se objevila již počátkem 20. století, přetrvává do současnosti. Podle ní úzce souvisí s oslabením pojetí normy psaného jazyka jako závazné a jednotné pro všechny frankofonní mluvčí. Spíše než

o normu, je třeba se zajímat o úzus a uživatele jazyka. A teprve na znalosti skutečného úzu se může zakládat vymezení standardní francouzštiny.

V současnosti dochází k dynamickým změnám jazykové praxe – větší vliv mluveného jazyka, oslabení normativního vlivu, hybridizace stylů a registrů jazyka aj.

Gadet (2003, 2007) pojednává o tom, že mluvený jazyk se mění v čase, dále ho ovlivňuje místo, sociální zařazení mluvčích i komunikační situace. Na základě toho pak vymezuje variety v jazyce na jedné straně z hlediska uživatelů jazyka, na straně druhé z hlediska úzu:

- První skupinu tvoří variety podle uživatelů jazyka, kam řadí variety historické (variation diachronique) podle různých historických období; variety místní a regionální (variation diatopique) v rámci frankofonních zemí i v rámci jednotlivých regionů; variety sociální a demografické (variation diastratique), které souvisejí s věkem, původem či profesí mluvčích.
- Druhou skupinu tvoří variety podle úzu, kam řadí variety situační nebo stylistické (variation diaphasique), které souvisejí s aktuální komunikační situací. V rámci této skupiny pak vznikají různé registry jazyka – vytříbený (kultivovaný), standardní (běžný), hovorový (spontánní) a lidový jazyk.

2.2 Úkoly do budoucna

Francouzská jazyková kultura má před sebou do budoucna řadu úkolů a řadu problémů, které je potřeba vyřešit. V následující části přiblížím ty nejdůležitější.

2.2.1 Jedním z úkolů, kterým by se mohla francouzská jazyková kultura v budoucnu zabývat, je pokus o nové pojetí pojmu „bon usage“. Situace normy spisovného jazyka v současnosti je jiná, než byla například v 18. století, kdy vymezení tohoto pojmu bylo snadné, protože jazyková prestiž přímo souvisela s prestiží sociální. Jak ale uvádí některé gramatiky (srov. *Grammaire Larousse du français contemporain*), je v současnosti pojem „bon usage“ těžko uchopitelný. Objevují se proto návrhy, které se přiklánějí spíše než k fixování tohoto pojmu k definování různých úrovní jazyka, které se mění podle aktuální situace promluvy. Avšak otázkou zůstává kolik takových úrovní rozlišit a hlavně na základě jakých kritérií.

2.2.2 Jak naznačuje vývoj francouzské jazykové kultury posledních let, dochází k rozestupu mezi kodifikovaným standardním jazykem a běžně mluveným jazykem, oslabuje se závaznost společenských i jazykových norem, jazyk se diferencuje aj.

Jazyková kultura ve Francii klade důraz na pluralitu a rozmanitost – otevírá se regionálním a cizím kulturám a jazykům a snaží se je respektovat. Jako perspektivní směr jazykové kultury v budoucnosti se proto ukazuje odklon od unifikace a standardizace francouzského jazyka. Odborníci zabývající se kultivací jazyka by měli standardní jazyk postupně upravovat, zvyšovat jeho variantnost a diferencovat ho. Tento proces se pak označuje jako destandardizace.

III.

SROVNÁNÍ PŘÍSTUPŮ K JAZYKOVÉ KULTUŘE

1. Podobnosti a odlišnosti přístupů k jazykové kultuře

Vývoj koncepce normy a kodifikace z historického hlediska i současný stav jazykové kultury v České republice a ve Francii, jež jsem podrobně popsala ve dvou předchozích kapitolách, naznačují, že přístupy k jazykové kultuře v obou zemích se na jedné straně v mnohém shodují, ale na straně druhé v nich najdeme řadu odlišností.

Na základě získaných poznatků se v této kapitole pokusím vymezit zásadní podobnosti a odlišnosti těchto přístupů, přičemž se zaměřím zejména na současnou jazykovou kulturu a naznačím i některé aspekty jejího vývoje do budoucna.

V úvodní části pojednám o jednom z nejdůležitějších úkolů jazykové kultury, kterým je kultivace jazyka, vymezím její cíle a stručně zmíním, jak je těchto cílů v obou zemích dosahováno.

Dále si budu všimát vývoje a upevňování jazykové normy v obou zemích. Připomenu nejdůležitější aktivity, které napomáhají upevňování normy, kam patří zejména kodifikace. V přehledu uvedu nejvýznamnější kodifikační díla v obou zemích.

Dále pojednám o způsobech uvádění jazykové normy do praxe, kde hraje nejdůležitější roli škola a v současné době i média.

1.1 Kultivace jazyka

Jedním z hlavních úkolů jazykové kultury v obou zemích je kultivace jazyka, což znamená tříbit nebo také vylepšovat jazyk pomocí malých změn. Tyto změny se týkají zejména pravopisu, slovní zásoby a stylu jazyka. Nejde však jen o provádění změn v jazyce, ale i o udržení jeho dobrého stavu (pečování o jazyk).

1.1.1 Ani český jazyk, ani jazyk francouzský nejsou monolitní útvary, ale tvoří je soubor jazykových variet diferencovaných podle územních, sociálních, funkčních, časových a jiných faktorů. Jakákoli varieta jazyka se může stát objektem kultivování, avšak hlavním objektem kultivování bývá jazyk spisovný (jazyk standardní).

Nekvapil (2007) vymezuje dvě množiny cílů kultivování standardního jazyka. První množinu tvoří tzv. „nejazykové“ cíle společnosti, jako je například zdůrazňování politické a kulturní nezávislosti. Do této skupiny řadíme čistotu jazyka, jedinečnost, klasicizaci a oddálení konkrétní variety jazyka od určité strukturně blízké variety nebo naopak přiblížení se k ní.

Do druhé množiny cílů kultivování standardního jazyka patří stabilita a jednotnost jazyka neboli omezení jeho variantnosti, dále funkční propracovanost jazyka tzn. diferenciaci jednotlivých prostředků podle různých funkcí a možnost využití jazyka pro celou řadu účelů.

Obě množiny cílů najdeme jak v ČR, tak ve Francii, avšak každá z těchto zemí klade důraz na jiné cíle a k jejich dosahování využívá různé způsoby.

1.1.2 Kultivace jazyka v České republice navazuje na teorie a principy jazykového kultivování vypracované Pražským lingvistickým kroužkem, jež měly obecnější platnost a prosadily se i v zahraničí. Prvořadým cílem této teorie bylo oslabit purismus a jejím charakteristickým rysem se stal funkcionalismus. Objektem kultivačních aktivit je pro pražský přístup současný standardní jazyk. Základním předpokladem jeho kultivování je vědecký popis toho, v jakém stavu se standardní jazyk nachází, jde o to poznat normu standardního jazyka. Tuto fázi označují jako deskriptivní, teprve poté následuje fáze kultivační, jejímž smyslem je vyřešit aktuální nebo potenciální jazykové problémy. Pozdější pražská teorie rozlišila mezi kultivováním jazyka a kultivováním komunikačního procesu. Kultivování jazyka má zabezpečit takovou úroveň jazyka, která umožňuje optimální komunikaci. Teorie PLK je v ČR stále živá.

Kultivaci českého jazyka provádí Ústav pro jazyk český AVČR, katedry českého jazyka na univerzitách a Ministerstvo školství. Avšak v ČR neexistuje žádná jazyková politika, žádná rozsáhlá kultivační činnost, která by prováděla promyšlenou permanentní kultivaci (srov. Nekvapil 2007).

1.1.3 Ve Francii je tomu naopak. Jedná se o zemi, která má velmi dlouhou tradici v institucionální kultivaci jazyka. Základní institucí pečující o francouzštinu se stala

od roku 1635 Francouzská akademie, jejímž úkolem bylo dohlížet na čistotu francouzštiny a reflektovat její stav ve slovnících. V průběhu 20. století vznikaly další instituce, které plní podobné úkoly jako kultivační instituce v ČR, avšak ve Francii je mnohem vyšší úsilí věnováno pěstování terminologie. Zachování čistoty a srozumitelnosti francouzštiny zajišťují také různá nařízení a především jazykový zákon. Vznikají jako reakce na aktuální jazykovou situaci, kterou je možné charakterizovat těmito rysy: vzrůstající vliv angličtiny, prohlubující se multilingvizace francouzské společnosti a snaha po dobrých znalostech psaného a mluveného jazyka. Francouzská jazyková kultura se tedy, na rozdíl od té české, vyznačuje rozsáhlou kultivační činností, která se zaměřuje na dosažení výše zmíněných cílů. Dosažení první množiny cílů je spojeno především s užíváním francouzštiny ve školství, výzkumu, veřejné administrativě, pracovním životě, kultuře, médiích a dalších oblastech. K naplnění druhé skupiny cílů pak vede snaha po srozumitelnosti jazyka každému člověku bez rozdílů ve vzdělání. K tomu může přispět zvýšení variantnosti standardního jazyka, který v sobě zahrnuje i rysy některých sociálních nebo teritoriálních skupin (srov. Nekvapil 2007).

1.2 Vývoj a upevňování jazykové normy

Jazyková norma je obecně chápána jako komplex existujících pravidel, která vznikla v kolektivním dorozumívacím styku a která se v kolektivním úzu uživatelů jazyka cítí jako závazná. Normy zasahují užívání jazyka v celé jeho šíři, od pravopisu a výslovnosti přes mluvnickou stavbu (tvarosloví a skladbu) a užívání slov v jejich náležitých významech až k celkové výstavbě jazykového projevu (srov. Hausenblas 1974). V české i francouzské jazykové kultuře se norma vyvíjela odlišně a vycházela z pojetí různých teoretiků jazyka, avšak v obou zemích byl vývoj normy vždy těsně spjat s potřebami a vývojem společnosti.

Jak jsem již podrobně vymežila v první kapitole, o vytvoření teorie jazykové normy v českém prostředí se zasloužil zejména Pražský lingvistický kroužek, v období poválečném se pak pojetí normy proměňovalo a diferencovalo.

V prostředí francouzském to byli zejména teoretici 17. století, kteří položili základy jazykové normy a byly to zejména teorie Vaugelase a jeho normativní model jazyka

„bon usage“, který se stal východiskem pojetí jazykové normy ve 20. století, i když se značnými modifikacemi.

Avšak ve druhé polovině 20. století najdeme v pojetí jazykové normy v obou zemích jisté společné rysy. Dochází jednak k postupnému rozkolísávání jazykové normy, což souvisí zejména s různými společenskými změnami, uvolňují se normy chování, oslabuje se funkce tradičních autorit a institucí, jednak vzrůstá vliv mluveného jazyka, který se od kodifikované normy značně vzdaluje a do popředí se dostávají normy komunikační (viz dále).

1.2.1 Kodifikace jazykové normy

Vývoj normy je těsně spjat s kodifikací, která dává normě řád, zaznamenává ji a uzákoňuje (kodifikuje) v dílech, v základních normativních jazykových příručkách – gramatikách, slovnících, pravidlech pravopisu a pravidlech výslovnosti. Jednotná, podrobná a relativně ustálená je zejména kodifikace normy pravopisné, méně jednotná je kodifikace normy výslovnostní a nejvíc odchytek nejdeme v kodifikované normě tvaroslovné (srov. Dohalská – Schulzová 2003).

Jak v ČR, tak ve Francii najdeme množství příruček, které přinášejí poučení o jazykových normách a kodifikaci. Pokusím se uvést alespoň ty nejzákladnější (srov. Jedlička 1955, Hausenblas 1974, Ústav pro jazyk český AVČR, Wolf 1983, Pruvost 2003).

1.2.1.1 Jak v ČR, tak ve Francii je značná pozornost věnována zejména pravopisu. V českém prostředí se i v současnosti velké kodifikační autoritě těší *Pravidla českého pravopisu* (1902), která jsou výsledkem činnosti kolektivu autorů, a v nichž se projevuje snaha o sblížení spisovného jazyka psaného s jeho podobou mluvenou.

Obecně přijímanou kodifikační příručkou francouzského pravopisu je zejména *Dictionnaire de l'Académie française* (1694). Avšak současný stav francouzského pravopisu ukazuje, že přes občasně snahy, aby se psaná podoba jazyka sblížovala s podobou mluvenou, se situace vyvíjí opačným směrem. Pravopis se vlivem nejrůznějších tendencí zkomplikoval a podstatně se liší od zvukové podoby (srov. Dohalská – Schulzová 2003).

1.2.1.2 Dalšími kodifikačními příručkami jsou gramatiky. V ČR patří k uznávaným zejména *Česká mluvnice* (1960) autorů B. Havránka a A. Jedličky, stejně jako jejich *Stručná mluvnice česká* (1950), jedná se o příručky, podle kterých se učí na školách; další uznávanou příručkou je třídílná *Mluvnice češtiny* (1986).

Ve Francii patří k nejvyhledávanějším gramatika Maurice Grevisse *Le Bon usage* (1936), ve škole i u širší veřejnosti se pak těší značné oblibě *Le Petit Grevisse*.

1.2.1.3 Souhrnné poučení o jazyce podávají slovníky, které kodifikují slovní zásobu. V ČR patří k nejrozsáhlejším devíti svazkový *Příruční slovník jazyka českého* (1935-1957) autorů Havránka, Šmilauera aj., který je založen na jazyce klasiků české literatury; dále dvoudílný *Slovník jazyka českého* (1937), který se vyznačuje zhuštěností a stručností; čtyřsvazkový *Slovník spisovného jazyka českého* (1960-1971) čerpá z dvou předchozích slovníků a zachycuje normu pravopisnou, výslovnostní a gramatickou. Nejpoužívanějším slovníkem v současnosti je *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (1978), který slouží praktickým potřebám nejširší české veřejnosti i školám a kromě slov spisovných uvádí i slova a spojení užívaná v běžné mluvě.

Ve Francii patří ke slovníkům s nejvyšší reputací zejména slovníky z edice Larousse – *Dictionnaire de français*; k dalším slovníkům patří *Le Grand Robert de la langue française* nebo již zmiňovaný *Dictionnaire de l'Académie française*.

1.2.1.4 Jak v České republice, tak ve Francii najdeme rozsáhlé elektronické slovníky, které jsou uživatelům zpřístupněny na internetu. V ČR je to *Internetová jazyková příručka*, která obsahuje jednak slovníkovou část, jednak část výkladovou shrnující zásady českého pravopisu a gramatiky.

Ve Francii se jedná zejména o *Trésor de la langue française*, kde najdeme souhrnné poučení o významu, pravopise, výslovnosti, etymologii slov aj.

1.2.2 Uvádění jazykové normy do praxe

Důležitým úkolem jazykové kultury v obou zemích je uvádění jazykové normy do praxe, což napomáhá jejímu upevnování. Děje se tak prostřednictvím různých činností, které se na následujících řádcích pokusím stručně vymežit.

1.2.2.1 Nejdůležitějším činitelem při uvádění normy do praxe je škola. Seznamuje totiž s jazykovou normou přímo. Je nezbytně nutné, aby škola pěstovala všechny složky jazyka rovnoměrně a nevěnovala se pouze pravopisu. Ve výuce mateřského jazyka se v současnosti v obou zemích zdůrazňuje nutnost posilování zejména ústního vyjadřování, objevuje se snaha předkládat žákům jazyk v jeho různých proměnách a variantách. Hlavním úkolem školy by mělo být naučit žáky volit vhodné jazykové prostředky adekvátně určité komunikační situaci (srov. Jedlička – Váhala 1956, Caput 1972, Genouvrier 1972, Gagné 1983, Čermák – Sgall – Vybíral 2005).

Nedostatky školské výchovy mohou být do značné míry zaviněny nedostatečnou odbornou přípravou učitele. Všechna školská jazyková výuka by měla být také podporována nepřímo všemi jazykovými projevy učitelů.

Učitelé by se měli dozvídat o změnách, ke kterým lingvistika v poslední době dospěla, a to jednak v rámci jejich studia, jednak prostřednictvím různých přednášek nebo příspěvků v časopisech a sbornících.

1.2.2.2 Druhým důležitým činitelem jazykově výchovným je tisk v nejširším slova smyslu. Seznamuje čtenáře s jazykovou normou nepřímo tím, že ji zachovává. Nejnaléhavější je to u literatury pro mládež a u denního tisku, neboť vychovává nejširší masy.

1.2.2.3 Třetím činitelem, jež má podíl na uvádění normy do praxe, jsou všechny mluvené jazykové projevy, které jsou zajišťovány hlavně médii. Jejich působení je rovněž nepřímé, ale v současnosti je jejich vliv na podobu jazykového vyjadřování enormní.

1.2.2.4 Jak uvádí Nekvapil (2007) současná společenská situace, akcentující na pluralitu a rozmanitost, nově strukturuje vztah lingvistických institucí a veřejnosti, který je dalším činitelem uvádění normy do praxe. Jedná se zejména o činnost jazykových poraden, na které se mohou mluvčí se svými dotazy obracet. Jejich rady pak mají většinou podobu ne nějakého nařízení, ale spíše doporučení a vysvětlení.

1.2.2.5 Důležitým úkolem při upevňování jazykové normy je kritika jazykové stránky písemných i ústních projevů. Tato kritika by se však neměla zaměřovat pouze na dodržování pravidel pravopisných a mluvnických, ale měla by hodnotit jazykové

projevy z hlediska současné normy v celé její šíři, se zřetelem k jejím tendencím vývojovým a k jejímu stylistickému rozvrstvení (srov. Jedlička – Váhala 1956).

2. Směřování jazykové kultury do budoucna

Rozbor současných trendů v oblasti jazykové kultury v obou zemích naznačil, že jak Česká republika, tak Francie se potýkají s řadou podobných problémů. Jedná se zejména o značný rozestup mezi kodifikovanou normou a územ, který převládá v každodenní komunikaci, oslabuje se závaznost normy aj. V následující části se pokusím vymezit dva aktuální jevy jazykové kultury v obou zemích, které naznačují směřování jazykové kultury do budoucna.

2.1 Komunikační norma

Ve vývoji české i francouzské jazykovědy ve druhé polovině 20. století se objevují některé společné rysy (Nebeská 1999):

- Zájem lingvistů se soustřeďuje na vyšší jazykové roviny;
- Pozornost se přesouvá od systémové povahy jazyka k jeho užívání v komunikaci a dále ke komunikaci samé (procesy a okolnosti produkce a porozumění textům), pozornost se věnuje i komunikačním dovednostem;
- Komunikační procesy se sledují v širokých sociálních a psychických kontextech;
- Výzkum se zaměřuje nejen na spisovný jazyk a teritoriální dialekty, ale zajímá se i o další variety jazyků – interdialekty, jazyky vystěhovalců, přistěhovalců, menšin, neslyšících, multilingvních společenství, jazyk ve vztahu k prostředí apod.

Tato orientace současné lingvistiky se označuje jako komunikačně pragmatická či poststrukturalistická a spočívá v posunu od pojmu jazyková norma k pojmu norma komunikační. Převažují vztahy k mimojazykové skutečnosti, do pozadí ustupuje systémová povaha jazyka i potřeba jeho regulace, poznávání a popis soudobého úzu

z hlediska komunikačního přístupu se pak chápe jakou součástí poznávání jazyka různých prostředí.

2.2 Proces destandardizace

Dalším společným jevem, který najdeme v jazykové kultuře obou zemí, je proces, jenž Jiří Nekvapil (2007) označuje jako destandardizace. Podrobně se zabývá kultivací jazyka v dnešních vyspělých společnostech, které se v různé míře vyznačují postmoderními rysy a procesy jazykové destandardizace jsou podle něj pro toto postmoderní období typické.

Destandardizací se míní jednak to, že se standardní jazyk přestává užívat v některých situacích nebo komunikačních doménách, jednak to, že se nápadně zvyšuje jeho variantnost...do standardního jazyka ve vyšší míře pronikají prvky dosud jsoící mimo něj. (Nekvapil 2007, s. 296)

Dále vymezuje několik příčin tohoto stavu:

- Klesá povědomí o závaznosti společenských norem získaných ve škole;
- Přestává být pocíťována potřeba celospolečenských jazykových norem;
- Kodifikace standardních jazyků se příliš vzdálila od jazyka užívaného dnes většinou mluvčích.

Odborníkům, kteří se zabývají kultivací jazyka, se nabízejí dva způsoby řešení: jednak mohou odchylky od kodifikovaného standardního jazyka kritizovat a hodnotit jako chyby, jednak mohou tento jazyk upravovat a zvyšovat jeho variantnost. V rámci české i francouzské jazykové kultury se druhý způsob ukazuje jako perspektivnější.

ZÁVĚR

Cílem této práce bylo srovnání přístupů k jazykové kultuře v České republice a ve Francii, a to z různých hledisek. Pro pochopení problematiky jazykové kultury jsem se nejprve snažila formulovat její základní otázky a úkoly, vymezit nejdůležitější pojmy jak v české, tak ve francouzské tradici, a to se zřetelem na jejich postupný vývoj a modifikaci. Následně provedené srovnání, v němž jsem se zaměřila zejména na současný stav, ukázalo, že přístupy obou zemí k jazykové kultuře se v mnohých aspektech odlišují, zvláště pak v přístupu ke kultivaci; zároveň však ukázalo, že se obě země v oblasti jazykové kultury potýkají s řadou podobných problémů, jedná se hlavně o způsoby vyučování mateřského jazyka ve školách, rozestup mezi kodifikovanou normou a jazykovou realitou, rozšiřování variantnosti jazyka aj.

Pojednání o zásadních teoretických i praktických otázkách jazykové kultury v obou zemích také ukázalo složitost některých otázek, zejména těch, které souvisejí s normou spisovného jazyka, s její kodifikací, s pěstováním a třibením spisovného jazyka.

Jedním z hlavních cílů práce bylo vymezit vývojové tendence jazykové normy jak v českém, tak ve francouzském prostředí. Analýza jednotlivých teorií a přístupů, které se jazykovou normou zabývají, dokázala, že norma není ani statická, ani neměnná, ale je v neustálém pohybu, neustále se vyvíjí, a to v souladu s vnitřními vývojovými zákony jazyka.

Jak jsem naznačila v závěru třetí kapitoly, v současnosti již nejsou v centru zájmu lingvistů normy jazykové, ale normy komunikační. A můžeme předpokládat, že tyto normy se budou dále vyvíjet stejně tak, jak se bude vyvíjet jazyk a jeho uživatelé. Tento posun ke komunikačním normám vede nejen k oslabování závaznosti jazykové normy, ale oslabuje se i snaha po regulaci jazyka.

V průběhu zpracovávání tohoto tématu jsem narazila na řadu otázek, kterými se lingvistika zabývá, ale které asi nebudou nikdy úplně vyřešeny. K těm nejdůležitějším patří vztah mezi tím, jak se mluví a píše, a tím, jak by se mluvit a psát mělo, nebo do jaké míry a na základě jakých kritérií je vhodné jazykovou praxi regulovat.

Tato práce pro mě byla přínosem i po stránce osobnostní a profesní. Jednak jsem se poměrně podrobně seznámila s problematikou jazykové kultury jak v českém, tak ve francouzském prostředí, což zužitkuji i v profesi učitelky českého a francouzského

jazyka, jednak jsem si díky práci s cizojazyčnými prameny rozšířila slovní zásobu francouzštiny.

Rovněž si myslím, že teoretické zkoumání jazyka, dobře prováděná jazyková výchova i tvořivá jazyková kritika mohou přispět k upevnování a zvyšování úrovně jazykové kultury, což jistě i v současnosti patří k důležitým úkolům české a francouzské společnosti.

Uživatelé jazyka by si měli uvědomit, že jazyková kultura je nezbytnou součástí kultury vůbec a měla by být součástí kulturního chování každého člověka.

RÉSUMÉ

Le travail "Norme, usage, caractère littéraire – comparaison des attitudes à la culture de la langue en République tchèque et en France" traite de la situation de la culture linguistique dans les deux pays. Le but de ce travail est de délimiter les tendances d'évolution de la normalisation linguistique dans les deux pays. Il utilise la méthode de l'analyse et de l'interprétation des textes provenant essentiellement de linguistes tchèques et français, puis il classe des connaissances de la culture de la langue et il les examine sous un aspect historique puis actuel. Il marque les accords et les différences des attitudes face à la culture linguistique dans les deux pays.

Le travail se compose de trois chapitres. Le premier chapitre présente les différentes étapes du processus de normalisation linguistique d'un point de vue historique. Tout d'abord, on parle de la situation de la culture tchèque dont la spécificité est la participation étroite des linguistes à la promotion, la description et la codification de la langue littéraire. Leur apport est axé sur la promotion et l'élaboration de la nouvelle langue littéraire et l'enrichissement et la codification de la langue. C'est surtout le Cercle linguistique de Prague, fondé en 1926, qui a beaucoup contribué à l'évolution de la langue littéraire en adoptant la méthode structuraliste dans la description scientifique et objective de la langue. Ce cercle a marqué le plus l'évolution de la langue tchèque avec la publication de leur ouvrage sur le tchèque standard et la culture de la langue en 1932. Il y définit les concepts fondamentaux de la culture de la langue. Les principes théoriques de ce cercle ont influencé le travail de codification de la langue car ils ont tenu compte du principe que la norme de la langue standard doit être basée sur l'usage en vigueur chez les bons auteurs contemporains, comme ils ont marqué l'enseignement de la langue maternelle et l'élaboration des nouvelles éditions des manuels officiels de grammaire et d'orthographe. Dans la deuxième moitié du 20e siècle, la notion de la norme linguistique se différencie à cause de l'évolution de la théorie linguistique, de l'influence croissante de la langue parlée et des changements sociaux.

Dans un second temps, le travail présente la situation de la culture linguistique française. L'évolution de la notion de norme est divisée en deux grandes étapes de durée très inégale: la première part des origines pour aboutir aux lois sur l'instruction primaire obligatoire (fin du 19e siècle). Au cours de cette étape, la norme ne concerne qu'une fraction restreinte de la nation, elle ne vise en effet qu'une élite sociale. Les principes

fondamentaux de la normalisation linguistique sont ainsi posés. Ce travail présente la création d'un usage exemplaire et de sa codification. C'est surtout à Vaugelas que revient le mérite d'avoir défini la notion de bon usage et d'avoir établi des principes pour sa codification. Ses idées fondamentales sont toujours valables. La norme de langue est influencée par l'Académie française qui a été créée afin de jouer un rôle de contrôle et de normalisation sur les mots et leurs usages. La norme de langue est diffusée par les grands auteurs, par les dictionnaires, grammaires ou manuels et par l'apprentissage des moyens fonctionnels de l'expression.

Le deuxième chapitre s'intéresse à la situation de la culture de la langue des dernières années et propose des solutions pour améliorer cette situation. En République tchèque, c'est surtout le problème de la délimitation de la langue standard. Ce travail présente un effort pour trouver les critères du caractère littéraire et pour former la nouvelle conception de la langue standard. Il parle aussi des modes d'apprentissage culturel tchèque et de la situation de l'éducation.

La culture de la langue en France est marquée par l'énorme influence des langues étrangères (surtout l'anglais) sur la langue française, mais la volonté de maintenir le français comme élément de cohésion sociale et moyen de communication internationale conduit à la formation de beaucoup d'institutions, prescriptions et lois linguistiques. Ce travail traite de la problématique de la norme et l'enseignement de la langue maternelle et il traite aussi de la langue standard et de sa différenciation selon les aspects socioculturelles.

Le troisième chapitre compare les différentes attitudes face à la culture de la langue dans les deux pays. Il compare surtout les modes d'apprentissage culturel des langues et la situation de l'enseignement. Il s'intéresse à l'orientation de la norme de langue aujourd'hui. Ce sont les normes de communication qui dominent dans la linguistique moderne. Il y a encore deux tendances à venir – c'est un écart de l'unification et de la standardisation des langues et la formation de la nouvelle définition de la notion de bon usage.

Ce travail a présenté l'évolution et la spécificité de la normalisation linguistique en République tchèque et en France. Il a proposé quelques moyens de lutter efficacement pour améliorer la situation de la norme et de la réalité linguistique et il a montré quelles sont les tendances actuelles de la culture de la langue et quelle est son orientation dans l'avenir.

POUŽITÁ LITERATURA

- Académie française* [online]. Poslední revize 21. 12. 2001 [cit. 2010-04-05]. Dostupné z: <<http://www.academie-francaise.fr/>>
- ADAM, R. (2007): K diskusi o standardní a „spisovné“ češtině. *Slovo a slovesnost*, 68, s. 184-189.
- CAPUT, J.-P. (1972): Naissance et évolution de la notion de norme en français. *Langue française*, 16, s. 63-73.
- CVRČEK, V. (2006): Spisovnost a její zdroje. *Slovo a slovesnost*, 67, s. 46-60.
- ČECHOVÁ, M. (2003-2004): Dynamika a relativnost spisovnosti a stylovosti. *Český jazyk a literatura*, 54, s. 163-169.
- ČERMÁK, F. – SGALL, P. – VYBÍRAL, P. (2005): Od školské spisovnosti ke standardní češtině: výzva k diskusi. *Slovo a slovesnost*, 66, s. 103-115.
- ČERMÁK, F. – SGALL, P. – VYBÍRAL, P. (2006): K diskusi o standardní a „spisovné“ češtině. *Slovo a slovesnost*, 67, s. 267-282.
- DANEŠ, F. (1979): Postoje a hodnotící kritéria při kodifikaci. In: J. Kuchař (ed.), *Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti*. Praha: Academia, s. 79-91.
- DOHALSKÁ, M. – SCHULZOVÁ, O. (2003): *Fonetika francouzštiny*. Praha: Karolinum.
- DOLEŽEL, L. (1955): Spisovná norma z hlediska potřeb společnosti. *Slovenská řeč*, 20, s. 199-205.
- GADET, F. (2003): La variation : le français dans l'espace social, régional et international. In: M. Yaguello (eds.), *Le Grand livre de la Langue Française*. Paris: Seuil.
- GADET, F. (2007): *La Variation sociale en français*. Paris: Ophrys.
- GAGNÉ, G. (1983): Norme et enseignement de la langue maternelle. In: É. Bédard – J. Maurais, *La norme linguistique*. Québec: Direction générale des publications gouvernementales du ministère des Communications, s. 391-427.
- GARVIN, P. (1995): Úloha jazykovědců Pražské školy při rozvoji jazykové normy českého jazyka. In: *Rozumět jazyku*. Praha, s. 48-57.
- GENOUVRIER, É. (1972): Quelle langue parler à l'école? Propos sur la norme du français. *Langue française*, 13, s. 34-51.

- HALLER, J. (1933): Spisovná čeština a jazyková kultura. *Naše řeč*, 17, s. 11-20, 50-55, 77-87, 138-147.
- HAUSENBLAS, K. (1963): O jazykové kultuře. In: K. Hausenblas – A. Jedlička (eds.), *O češtině pro Čechy*. Praha: Orbis, s. 7-25.
- HAUSENBLAS, K. (1991): O kulturu řeči. *Naše řeč*, 74, s. 113-123.
- HAUSENBLAS, K. – KUCHAR, J. (eds.) (1974): *Čeština za školou*. Praha: Nakladatelství Orbis.
- HAVRÁNEK, B. (1932): Úkoly spisovného jazyka a jeho kultura. In: B. Havránek – M. Weingart (eds.), *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, s. 32-84.
- HAVRÁNEK, B. – JEDLIČKA, A. (1988): *Česká mluvnice*. Praha: SPN.
- CHROMÝ, J. (2009): Analýza článků Františka Čermáka věnovaných jazykové kultuře. *Slovo a slovesnost*, 70, s. 128-138.
- JEDLIČKA, A. (1955): Deset let péče o český jazyk. *Naše řeč*, 38, s. 146-158.
- JEDLIČKA, A. – VÁHALA, F. (1956): Slovenská konference o normě spisovného jazyka. *Naše řeč*, 39, s. 26-35.
- KARLÍK, P. – NEKULA, M. – RUSÍNOVÁ, Z. (eds.) (1995): *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- KARLÍK, P. – NEKULA, M. – PLESKALOVÁ, J. (2002): *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- KOŘENSKÝ, J. (2005): K článku Od školské spisovnosti ke standardní češtině: reakce na výzvu k diskusi. *Slovo a slovesnost*, 66, s. 270-277.
- KRAUS, J. – KUCHAR, J. – STICH, A. – ŠTÍCHA, F. (1981): Současný stav a vývojové perspektivy kodifikace spisovné češtiny. *Slovo a slovesnost*, 42, s. 228-238.
- KRČMOVÁ, M. – CHLOUPEK, J. (2002): Jazyk národní. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.), *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 192-194.
- LÓPEZ, J. S. *Norme et bon usage au XVIIe siècle en France* [online]. c2002 [cit. 2010-04-22]. Dostupné z: <[http://www.ugr.es/~jsuso/publications/Norme et bon usage.pdf](http://www.ugr.es/~jsuso/publications/Norme_et_bon_usage.pdf)>
- MATHESIUS, V. (1932): O požadavku stability ve spisovném jazyce. In: B. Havránek – M. Weingart (eds.), *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, s. 14-31.
- NEBESKÁ, I. (1999): *Jazyk - norma - spisovnost*. Praha: Karolinum.

- NEBESKÁ, I. (2002): Čeština spisovná. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.), *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 90-91.
- NEBESKÁ, I. (2002): Teorie spisovného jazyka. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.), *Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, s. 485-486.
- NEKVAPIL, J. (2007): Kultivace (standardního) jazyka. *Slovo a slovesnost*, 68, s. 287-301.
- OLIVA, K. (2005): Požadavky na úroveň diskuse o spisovné/standardní češtině. *Slovo a slovesnost*, 66, s. 278-290.
- PECIAR, Š. (1978): K pojmu norma, úzus, priemerný úzus. *Slovo a slovesnost*, 39, s. 295-299.
- PRAŽSKÝ LINGVISTICKÝ KROUŽEK (1932): Obecné zásady pro kulturu jazyka. In: B. Havránek – M. Weingart (eds.), *Spisovná čeština a jazyková kultura*. Praha: Melantrich, s. 245-258.
- PRUVOST, J. (2003): Les dictionnaires français : histoire et méthodes. In: M. Yaguello (eds.), *Le Grand livre de la Langue Française*. Paris: Seuil.
- REBOURCET, S. (2008): Le français standard et la norme : l'histoire d'une "nationalisme linguistique et littéraire" à la française. *Communication, lettres et sciences du langage*, 2, s. 107-118.
- RENAUD-BOUÉ, R. *Loi Toubon* [online]. c2001 [cit. 2010-05-12]. Dostupné z: <http://www.langue-francaise.org/Loi_toubon.php>
- SGALL, P. (2008): Ideje klasického Pražského lingvistického kroužku jsou i dnes aktuální. *Slovo a slovesnost*, 69, s. 34-43.
- STICH, A. (1979): K pojmu jazykové kultury a jeho obsahu. In: J. Kuchař (ed.), *Aktuální otázky jazykové kultury v socialistické společnosti*. Praha: Academia, s. 98-108.
- TRÁVNÍČEK, F. (1942): O jazykové správnosti. In: B. Havránek (ed.) – J. Mukařovský, *Čtení o jazyce a poezii*. Praha: Družstevní práce, s. 105-230.
- Ústav pro jazyk český Akademie věd ČR* [online]. Poslední revize 23. 5. 2010 [cit. 2010-05-25]. Dostupné z: <<http://www.ujc.cas.cz/>>
- WOLF, L. (1983): La normalisation du langage en France. De Malherbe à Grevisse. In: É. Bédard – J. Maurais, *La norme linguistique*. Québec: Direction générale des publications gouvernementales du ministère des Communications, s. 98-126.